

BEYAZ İHTİLÂLE DOĞRU

**Türk Basınında 1946-1950 Demokrat Parti'nin
Demokrasi Muhalefeti**

YAYIN NO: 1125

BEYAZ İHTİLÂLE DOĞRU

Türk Basınında 1946-1950 Demokrat Parti'nin Demokrasi Muhalefeti

Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı

© Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 50417

1. Basım: Nisan 2023

ISBN: 978-625-8274-25-7

Editör: Recep Kayalı

Kapak: Zübeyr Morgül

Sayfa Düzeni: Ahmet Yasin Karaaslan

Baskı-Cilt: Çevik Matbaacılık

Davutpaşa Cad. Besler İş Merkezi No: 20/18-19 Topkapı / İstanbul

Tel: (0212) 501 30 19

Kapak Baskı: Şekil Ofset

BİLGE KÜLTÜR SANAT

Nuruosmaniye Cad. Kardeşler Han No: 1 Kat: 1 34110 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 520 72 53 (Pbx)

bilge@bilgeyayincilik.com www.bilgeyayincilik.com

BEYAZ İHTİLALE DOĞRU

**Türk Basınında 1946-1950 Demokrat Parti'nin
Demokrasi Muhalefeti**

AYŞE NUR MENEKŞE ÇALIKÇI

Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı

1972 yılında İstanbul'da doğdu. 1995 yılında İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. 2000 yılında İ.Ü. Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalında yüksek lisans programını *Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefet Anlayışı* konulu teziyle tamamladı. Lise ve üniversite yıllarında girdiği deneme yarışmalarında dereceler kazandı. Çeşitli yayınevlerinde yazar, editör ve proje koordinatörü görevlerini üstlendi. Yazıları *Türk Edebiyatı*, *Zafer*, *Ufuk Çizgisi*, *Tepe Edebiyatı*, *Sandal*, *Cemre*, *Beyaz Sanat*, *Altınoluk*, *Kadın Kimliği*, *Hece*, *Diyanet Aylık* dergilerinde ve *Yeni Şafak* gazetesinin kültür-sanat sayfalarında ve *Star* gazetesi kitap ekinde yayımlandı. Süreli internet dergisi Edebistan, Hayal Günlüğü ve Habername'de yazı yazmaya devam etmektedir. Gün Işığı FM, Üsküdar FM gibi çeşitli kanallarda radyo programcılığı yaptı. Diyanet TV ve Mavera TV'de program yapımcılığı, sunuculuğu, metin yazarlığı ve moderatörlüğü gibi görevler üstlendi. 2020 yılında kurulan Rihle Uluslararası İmam Hatip Mezunlar Derneği kurucusu ve yönetim kurulu başkanıdır. 2013 yılından beri de KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği) Kültür Sanat Komisyon Sekreteridir. İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü Basın ve Halkla İlişkiler Biriminde Şube Müdürü olarak görev yapmakta olan eğitimci yazar Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı evli ve dört çocuk annesidir.

Yayımlanmış Eserleri: *Gök Nazara Geldi* (Timaş Yayınları), *Yorma Yüreğini Aştan Usanacaksın* (Birun Kültür ve Sanat Yayınları), *63 Yıla Adanmış 63 Mektup* (Nesil Yayınları), *Oynarken Tükenmek Kumar* (DİB Yayınları), *Onun Dediği Olur: Kaza ve Kader* (DİB Yayınları)

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar

Önsöz

Kaynakların Değerlendirilmesi

GİRİŞ	11
A. 1946-1950 Dönemi Basının Siyasete, Demokrasiye ve Halka Yaklaşımı	16
1. 1946-1950 Dönemi Türk Basınına Bakış.....	16
2. 1946-1950 Türk Basınında Demokrasinin Tarihçesi	21
3. Basında Demokrasi Anlayışı	25
4. Çok Partili Hayata Geçişte Halkın İçinde Bulunduğu Durum.....	47
5. Halkın Demokrasiden Bekledikleri.....	62
6. Demokrat Parti'nin Halka Bakışı.....	70
7. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Halka Bakışı	79

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Türk Siyasi Hayatında ve Basında Demokrat Parti	83
1. Demokrat Parti'nin Kuruluş Sebepleri.....	83
2. Yabancı Basının Demokrat Parti Hakkındaki Görüşleri	93
3. Demokrat Parti'nin Yükselmesinin Sebepleri	94
4. 1947 Yılı Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi.....	96
5. Hürriyet Misakı'nın Siyasiler ve Aydınlar Arasındaki Yankıları	102
6. Demokrat Parti İçinde Başlayan Bölünmeler	105
7. Millet Partisi'nin Kuruluşu ve Demokrat Parti'ye Yönelik Muvazaa İsnatları.....	111
8. Demokrat Parti'nin Kuruluş Amacından Saptığı Yolunda Mütalaalar	114
9. 1949 Yılı Demokrat Parti'nin İkinci Kongresi	115
10. Milli And veya Milli Husumet Andı ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tutumu....	117
11. Demokrat Parti'nin Genel Seçim Öncesi vaatleri	121

B. Türk Basınında Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950

Yılları Arasındaki Durumu	123
1. Demokrat Parti'nin Kurulması ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin Değişen Durumu	123
2. Halk Partisi'nin Kendisini Yenilemesi Gerektiğine Dair Mütalaalar	126
3. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrat Parti'ye Yaklaşımları	141
4. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Yedinci Büyük Kurultayı	149
5. Cumhuriyet Halk Partisi'nde Olumlu Gelişmeler	151
6. II. Hasan Saka Hükümeti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Durumu	152
7. Şemseddin Günaltay Hükümeti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Durumu	155

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BASININDA 1946-1950 YILLARINDA DEMOKRAT PARTİ'NİN DEMOKRASİ KONUSUNDAKİ MUHALEFETİ

A. Antidemokratik Kanunlar	159
1. Basın Kanunu.....	162
2. Seçim Kanunu.....	174

3. Cemiyetler Kanunu	191
4. Toprak Kanunu	192
5. Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu	193
6. Memurun Muhakemat Kanunu	194
7. İstiklâl Mahkemelerinin Kaldırılması Hakkında Kanun.....	195
8. Ceza Kanununun 141, 142, 163. Maddeleri	196
B. Demokrat Parti'nin Halkevleri Konusundaki Muhalefeti	199
C. Demokrat Parti'nin Radyo Konusundaki Muhalefeti	199
D. Demokrat Parti'nin Sisteme Yönelik Eleştirileri.....	201
E. Hükümetin Doğu Vilayetlerine Yönelik Politikasına Eleştiri	201
F. Demokrat Parti Muhalefedinin Genel Bir Değerlendirmesi	202

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YILLARA GÖRE İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİSİ

A. 1946 Yılında Demokrat Parti Muhalefeti ve Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Arasındaki İlişkiler ve Basına Yansımaları.....	204
1.1946 Yılında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Tartışmalar	204
a. 1946 Seçimleri ile Gündeme Gelen Tartışmalar	209
b. 1946 Yılında Recep Peker Kabinesi ve Demokrat Parti Arasındaki İlişkiler	220
B. 1947 Yılında Demokrat Parti Muhalefeti ve Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Arasındaki İlişkiler ve Basına Yansımaları	227
1. 1947 Yılında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Tartışmalar ...	227
2. 1947 Yılı Recep Peker Kabinesi ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkiler	238
3. 1947 Yılı Hasan Saka Hükümeti ve Demokrat Parti Arasındaki İlişkiler	243
4. İsmet İnönü'nün Partiler Arasında Oynadığı Rol ve Basındaki Etkileri	244
a. İnönü'nün Uzlaştırımcı Tavrı	244
b. 1947 Yılında İnönü-Bayar Görüşmeleri.....	245
c. 12 Temmuz Beyannamesi'nin Getirdikleri, Beyannamenin Aydınlar ve Siyasiler Arasındaki Yankıları	249
C. 1948 Yılında Demokrat Parti Muhalefeti ve Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Arasındaki İlişkiler ve Basına Yansımaları.....	258
1. 1948 Yılında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Tartışmalar	258
2. 1948 Yılında Hasan Saka ile Demokrat Parti Arasındaki İlişkiler	258
D. 1949 Yılında Demokrat Parti Muhalefeti ve Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Arasındaki İlişkiler.....	264
1. Şemsetdin Günaltay Kabinesi ve Demokrat Parti ile İlişkiler.....	264
2. Günaltay Kabinesinin Din Politikası ve Demokrat Parti ile Tartışmaları	276
E. 1950 Yılında Demokrat Parti Muhalefeti ve Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı Arasındaki İlişkiler ve Basına Yansımaları.....	279
1. 1950 Seçimlerine Girerken Basının ve Siyasetçilerin Değerlendirmeleri.....	279
2. 1950 Genel Seçimlerine Dair Siyasilerin Konuşmaları	286
3. 1950 Genel Seçimlerinde Gazetelere Düşen Sorumluluk Hakkında Görüşler	292

F. 1946-1950 Dönemi Türk Basınında Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Arasındaki Kıyaslamalar	293
1. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Programlarına Yönelik Eleştiriler	293
2. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Ayniyeti	295
3. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi Vasıflarının Kıyaslanması	297
4. Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Demokrasi Anlayışlarının Kıyaslanması	299
5. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dine Bakışı	301
6. Din ve İstismar	305

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

A.1946-1950 Yılları Arasında Seçim Sistemine Yönelik Aydınların ve Siyasilerin Değerlendirmeleri	308
1. Seçim Sistemi Hakkında Değerlendirmeler	308
2. Seçimlerin Öne Alınması	311
3. Yabancı Basının Seçimlere İlgisi	319
4. Milletvekili Seçimlerine İştirak	321
5. Seçimlerde Alınması Gereken Tedbirler	326
6. Seçimlerde Yapılan Usulsüz Uygulamalar	333
7. Seçimlerde Demokrat Parti'ye Yönelen Baskılar	335
8. Seçim Sonuçlarının Değerlendirilmesi	342
9. 1947 Ara Seçimleri	345
10. Seçim Kanununun Çıkmasıyla Demokratların Seçimlere Katılmama Kararı Almaları	350
11. Türk Basını ve Siyasilerin Bakış Açısıyla 1950 Genel Seçimleri Öncesine Dair Değerlendirmeler	354
B. 1946-1950'li Yıllarda Türk Basınında Sistemin Sorgulanması	355
1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Altı Oku ve Atatürkçülük	355
2. Din ve Vicdan Hürriyeti Konusunda Eleştiriler	358
3. Bürokrasi Konusundaki Eleştiriler	358
4. Anayasa Konusundaki Eleştiriler	360
5. İdari Mekanizmanın İşleyişine Yönelik Eleştiriler	363
6. Amerikan Desteğinin Türk Siyasetine Etkileri	365

Sonuç

Bibliyografya

Kısaltmalar

ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.h.	: Adı geçen haber
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.r.	: Adı geçen röportaj
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CHP.	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP.	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
MP.	: Millet Partisi
s.	: Sayfa
sy.	: Sayı
terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz

Önsöz

Demokrasi bana insanın özgürlük arayışını, kendini ifade ederken emin adımlarla ilerleyişini hatırlatır. Huzur ve güven ortamında başlayan bir yolculuktur aslında. İnandığın yolda yürürken ideallerine seni ulaştırmayan her engel demokrasinin prangalarıdır. Bastırılmış duygular, sömürülmüş din algısı, dünden çalınmış hayatlar demokrasiyle bağdaşmaz.

Sözün gücünün millete ait olduğuna inananların refah ortamında olması ile başlar yarının hayalleri.

Türk Basınında 1946-1950 Dönemi Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefetine yönelik yaptığımız bu çalışma ile siz kıymetli okuyucularla buluşmak ne güzel. Kamuoyunun sesi olan basının penceresinden o dönem halkının yaşadığı değişim ve dönüşüm, demokrasilerin vazgeçilmez unsuru olan muhalefet gücünün serüveni ve muhalefet hareketinin adım adım başarıya ulaşmasını ele aldık. Bir yaşam tarzı olan demokrasinin, asrımızın olmazsa olmaz şartının uygulamada ne ölçüde başarılı olduğunu tespit etmeye gayret ettik. Başlı başına bir kültür işi olan demokrasinin ferdî düzeyde nasıl tekâmül ettiğini, kendi dışındakilere tahammül etme bilincinin ne ölçüde aşılandığını ortaya koyarken gündemi ayakta tutan gazetelerden büyük ölçüde yararlandığımızı belirtmek istiyorum. Demokrasiye geçişin ilk yıllarında Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinde bulunduğu duruma ve değişen Türkiye'nin siyasi yapılanmasında kendisini nasıl yenileyeceğine dair görüşlere yer verdiğim çalışmamda iktidarın muhalefete bakış açısı ve muhalefetin iktidardan istediklerini siyasilerin ve dönemin aydınlarının ifadeleriyle vermeye çalıştım. Elinizdeki kitap dün ile demokrasi gerçeğini gözler önüne sermesi açısından bugüne de ışık tutacaktır. O döneme ait sorunların bugüne geldiğimizde nasıl bir çözüme kavuştuğuna demokrasi sürecinde ileriye yönelik adımların atılıp atılmadığına şahit olacaksınız. Muhalefetin sistemi ve mevcut idareyi suçlayıcı tavırlarının ve iktidarın hangi tutumlarına muhalefet edildiğinin ele alındığı kitabımızda Türkiye'de modernleşme sürecinde etkili bir yeri olan demokrasinin ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verdiği açıklanmış, demokratik ideolojilerin Türkiye'nin siyasi rejiminde nasıl bir rotaya girdiğinin tespiti hedeflenmiştir.

Gençlerimizin yarınlara emin adımlarla yürümelerinde kesintiye uğratılmayan demokrasilerin önemi büyüktür. Zihinleri altüst etmeye çalışan, başarılı siyasi politikaların önüne çekilen setlere tahammülü olmayan bir gençlik geliyor. Bilinçli, duyarlı ve vefalı. O gençliğin alnından öpüyor, Türkiye Yüzyılı'nda büyük ideallere birlikte yürüyeceğimize inanıyorum.

Türkiye için el ele vereceğimiz gün bugündür.

Ayşe Nur Menekşe Çalıkçı

Kaynakların Değerlendirilmesi

Bu araştırmayı yaparken yararlanılan malzemenin büyük bir kısmını süreli yayınlar oluşturmuştur. Basının siyasi gündemi tutmakta gösterdiği titizlik, çalışmamızda büyük kolaylıklar sağlamıştır. 1946-1950 Döneminin Türk Demokrasi tarihine geçişte önemli bir safhayı oluşturduğu bilinen bir gerçektir. Bu dönemin olaylarını irdelerken, muhalefetin iktidara yönelik tutumlarını, basının bakış açısıyla incelemeye çalıştık. Bu dönem basınında yer alan haberler ve makaleler çalışmamızda bize büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Vatan, Cumhuriyet, Akşam, Hürriyet, Hürses, Kudret, Son Posta, Son Saat, Son Telgraf, Tanin, Tan, Tasvir, Ulus, Yeni Sabah, Zafer yararlandığım gazeteler arasında yer almaktadır.

“Türk Basınında 1946-1950 Yılı Demokrat Parti'nin Demokrasi Konulu Muhalefet Anlayışı”nı hazırladığım tezimde, Demokrat Parti'nin o dönemler için âdetâ sözcülüğünü yapması sebebiyle Vatan Gazetesi'nde yer alan haberler ve Ahmet Emin Yalman'ın makaleleri tezin merkezini oluşturmuştur. Vatan Gazetesi'nin sahibi ve kurucusu olan Ahmet Emin Yalman, fikirleriyle demokrasinin önde gelen savunucuları arasında yer almaktadır. Gazetede Mümtaz Faik Fenik, Sadun G. Savcı, Fuat Köprülü'nün de makaleleri zaman zaman çıksa da, Yalman'ın DP'yi, kurucularını ve özellikle demokrasiyi desteklediği yazılarından anlaşılmaktadır. Makalelerin çoğunluğu da Yalman tarafından kaleme alınmıştır ve bu sebeple tezimde Yalman'ın makaleleri önemli bir yer tutmuştur. Vatan Gazetesi'nde 1946-1950 yılları arasında siyasi haberlere fazlaca yer verilmesinin muhalefet partisine duyulan ihtiyacı hissettirmek için olduğu düşünülebilir. Halkın sorunlarına ve ihtiyaçlarına çözümler sunmakla beraber, siyasilere açmazlarına da ışık tutulmaktadır. Halk ile siyasi zümreyi birleştirmeyi amaçlayan bu makalelerde yapılan sisteme yönelik eleştiriler, en çok dikkati çeken hususlar arasında yer almaktadır.

Cumhuriyet Gazetesi ve özellikle Ulus Gazetesi ise, iktidarın savunucusu durumunda bulunmaktadır. Ulus'a nazaran Cumhuriyet Gazetesi'nde siyasi haberlere daha çok yer verildiği görülmüş, bunun haricindeki süreli yayınlarda ise diğerlerine kıyasla fazla habere rastlanmamıştır. Bu gazeteleri incelemekteki amaç ise, tarafsız bir anlayışla konuyu değerlendirebilmektir.

Gazetelerin haricinde 1946-1950 yılları arasında çıkan Millet Mecmuası, Burhan Belge tarafından neşredilen Haftalık Siyasi Mektup Dergisinde yer alan Makaleler, 1955 yılına ait Forum Dergisi'nde yer alan makalelere yer verilmiştir. Tarih ve Toplum Dergisi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Yeni Türkiye Dergisi'nde yer alan konumuzla ilgili makalelerden de yararlanılmaya çalışılmıştır.

Yeni Türk Devletinin hukuki mevzuatının yer aldığı 23 Nisan 1920-27 Mayıs 1960 tarihleri arasındaki kanun ve nizamnamelerin bulunduğu Düstur'un III. Tertibinden de istifade edilmiştir. Dönem içinde ve son zamanlarda yapılmış araştırmalar ve siyasi hatıralarda tezin hazırlanmasında faydalandığım eserler arasındadır.

GİRİŞ

Çok partili hayata geçiş sürecinde üçüncü denemenin ortaya çıkardığı siyasi kuruluş olan Demokrat Parti, Türkiye’de ilk kez bir siyasal iktidarın demokratik bir ortamda yapılan tek dereceli seçim sitemiyle değişebileceğini göstermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde tek egemen güç olan Cumhuriyet Halk Partisi’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya konjonktürüne uyum sağlamaya çalışan yapılanması ve değişmeye başlayan durumu, tek partili sistemden, çok partili sisteme geçişi hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti’nde demokratikleşme ve reform hareketlerinin başlangıcı 1839 Tanzimat Fermanı’dır. Devletin ve yönetimin belirli ilkelere bağlanarak, asrın şartlarını ön plana çıkararak ve keyfi yönetimlere son veren bir hukuk devletinin ilk adımının atılması amaçlanmıştır. 1856 Islahat Fermanı reformları düzenleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu safhaların hazırlık aşaması olduğunu düşünürsek, demokratik faaliyetleri I. Meşrutiyetle başlatmak mümkün olmaktadır. Padişahın yetkilerinin 1876’da Kanuni Esasi ile sınırlandırılması ve bütün meselelerin mecliste konuşulması demokratik bir ortamın işlerlik kazandığını gösteriyordu. Fakat devletin dağılma tehlikesi öne sürülerek demokrasi arka plana itilmiştir.

II. Meşrutiyet demokrasi beklentisi ile başlayarak, istibdada dönüşmüştür. Müsamahasız tavırlar yüzünden meşrutiyetin rafa kaldırılmasının demokratik oluşumların önünü tıkadığı bir gerçektir. Cumhuriyetin tesisi, Türkiye’nin siyasal rejimini demokratik ideolojilere uydurma gerekliliğini daha da belirgin hale getirmiştir. Türkiye’de demokrasinin 1925-1930 yıllarında kesintiye uğraması ile iç dinamiklerin etkisiz kalışı, kavramların yapay hale gelmesini de kaçınılmaz kılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırka teşebbüslerinin halkın zihninde yarattığı olumsuz tesirin izlerini silmek hiç de kolay olmamıştır.

Köklü siyasal bunalımların ve toplumsal yapı değişikliklerinin yaşandığı tek parti döneminin kapanması gerektiği, II. Dünya Savaşı’ndan sonra bütün gerçekliği ile belirdi. Savaşın galiplerinin yani demokrasi dünyasının sözcülerinin de isteklerinin bu yönde olması bu sürecin hızlanmasında etken olmuştur. Nitekim 1945 yılında Tek Parti Yönetiminin Millî Şefi İsmet İnönü de, diktatörlüğü kabul etmediğini belirtmiş, hürriyet ve demokrasi havasının işleminde başka bir partinin kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Millî Şef’in demokratik hayata geçişteki

rolünün dışarıdan kaynaklanan siyasi bir zorunluluk olduğu düşünülse de, Türkiye’de başlayan demokrasi sürecinde önemli bir adım atıldığı ortadadır.

Cumhuriyet Halk Partisi’nin uzun yıllardan beri iktidarda olması ile yönetimde meydana gelen bazı huzursuzluklar, yapay bir şekilde oluşturulan Müstakil Grubun beklenileni gerçekleştiremediğini de gündeme getirmiştir. CHP’de belirginleşen muhalefet akımlarının savaştan sonra boy göstermesi, muhaliflerin toplumsal yapılanmada köklü değişiklikler yapabilecekleri inancını da pekiştirmiştir. Cumhuriyetten ayrı düşünemediğimiz demokrasinin siyasal yaşamımızda bir hayat tarzı olmasında Demokrat Parti’nin etkisi büyük olmuştur. Kurulan diğer muhalefet partilerine rağmen, DP’nin bu şekilde çıkış yapmasını İnönü- Bayar yakınlığına, matbuatın tesirli kuvvetine bağlamak gerekmektedir. Kurucusunun Nuri Demirağ olduğu Millî Kalkınma Partisi kurulan ilk muhalif parti olmasına rağmen halkın istek ve beklentilerine tercüman olamamıştır. Gazetecilere verdiği kuzu ziyafetleri yüzünden, kuzu partisi olarak tanınmasından öte fazlaca icraatı da olmamıştır. Vatan Gazetesi Yazarlarından Sadun G. Savcı, 7 Mayıs 1946 tarihinde *Kör Kadı* sütununda Kuzulu Toplantılardan bahsederek, Nuri Demirağ’ın Paşalimanı konusunda gazetecilere verdiği kuzu ziyafeti sayesinde eski bir geleneğimizin yeniden canlandığını ifade etmiştir. Bu partinin basın ve halk nazarında yeterince destek bulamayışı doğal olarak muhalif parti isteğini gündeme taşımıştır. Parti içi muhalefetin bazı kanunların demokratik ilkelere uygun olarak değiştirilmesini istemesi ile de ipler iyiden iyiye kopmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin her geçen gün güç kaybetmesine sebep olduğu gibi, kökleri çeyrek yüzyıla uzanan iktidar koalisyonu çözülmeye başlamıştır. Hak ve hürriyetleri temel politika addeden DP, CHP çizgisinden uzak bir politika takip ediyordu. Belki de halk ile DP’yi bütünleştiren, halkın bu partiyi kurtarıcı olarak görmesiydi. Şahısların emriyle hareket etmeyen partinin vatandaşların haklarını temin etmek için başlattığı mücadelede, antidemokratik bütün uygulamalardan şikâyeti dikkatleri çekmekteydi.

Tek parti sisteminden, 1946 rekabetçi sisteme geçiş aşamasında dinin siyasi bir problem olarak görülmesi ve DP’nin de irticaa prim veren vaatlerinin siyasal alanda etki kazanması seçmenler arasında popüler olmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde iktidarın ezanın Arapça okunmasını yasaklayıcı kanunlarının bulunması halkı tedirgin etmeye başlamış, DP de bu durumu vaat unsuru yaparak, bu konuda halkın yanında yer alacağını vurgulamıştır. Muhalefet Partisinin dine karşı hoşgörülü yaklaşımının bu

gelişimde büyük rol oynadığı görülmektedir. Ölçsüz vaatlerinin neticelerini geç alacak olan DP, demokratik olmayan bütün uygulamalara sert çıkışlar yapmıştır. Toprak kanunu, basın kanunu, cemiyetler kanunu, seçim kanununun değiştirilmesi muhalefetinin ana eksenini oluşturmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığı üzerinde de durarak, cumhurbaşkanı'nın bütün halkın malı olması gerektiğini belirtmişlerdir. Devletten millete doğru olan hareketliliğin, milletten devlete doğru olması prensibinden hareket eden DP, halkla bütünleşerek halkın partisi olmayı amaçladığını ifade etmekteydi. Tavandan tabana doğru olan baskıyı, tabandan gelen bir isteğe dönüştürme meylinde olan DP, halkın hakkını aramanın siyasi yapılanmasında önemli bir etken olacağını da düşünmüyor değildi. Bu nedenle 1945-1946 yılları halkın umutlarının yeşermesi noktasında bir amil olmuştur. Vatandaş isteklerini ön planda tutan partinin yönünü halka çevirmesi, demokratik ortam arayışlarının bu partinin siyasetinde dögümlenmesi şeklinde tezahür edecektir.

Çalışmamız sırasında basını temel almamızın sebebi, basının demokrasiye geçiş sürecinde izlediği siyaseti yansıtmaktır. Daha çok sütunlar arasına sıkışıp kalmış fikirlerin, düşünce ufukumuzun gelişmesine yardımcı olacağı kanaatinden hareketle, basının iktidar ve muhalefet ilişkilerine yönelik tutumunu ortaya koymaya çalıştık. 1946-1950'li yıllar yazı ve söz hürriyetinin tanınmadığı, matbuatın susturulmaya çalışıldığı bir dönem olarak telakki edilir. Demokrasiye geçilirken, basının muhalefetinin engellenmesi, yaşanan trajedinin boyutlarını anlamamıza yardımcı olacaktır. Siyasal çerçeveye uygun bir tarzın benimsenerek, matbuatın buna ayak uydurmasının beklenilmesi tartışma özgürlüğünü, fiilleri eleştirme çabalarını sonuçsuz bırakmaktadır. Basının toplumsal tekâmüle olan katkılarını görmezden gelemediğimiz gibi, o güne ışık tutan yazarların görüşlerini de dikkate almanın gerekliliği her şekliyle kendini göstermiştir. Siyasetin ve demokrasinin felsefesini sütunlarından okuduğumuz Ahmet Emin Yalman, Nadir Nadi, Abidin Daver, Mümtaz Faik Fenik, Sadun G. Savcı, Necmettin Sadak, Nihat Erim, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Ali Fuat Başgil, Fuat Köprülü'nün görüşleri çalışmamıza önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Demokrat Parti'nin demokrasi konusundaki muhalefet anlayışını incelerken, DP'nin o dönemler için sözcülüğünü yapan Vatan Gazetesi'ni göz önünde bulundurmaya çalıştık. Vatan Gazetesi'nin halka yaklaşımları, politik olayları ele alması, demokrasinin gelişim sürecini çok ciddi takip etmesi çalışmamızda büyük katkı sağlamıştır. CHP'nin yayın organı olan ve iktidardan aldığı direktiflerle haberlerinin çerçevesini belirleyen Ulus Gazetesi, ilk yıllarda daha çok dış siyaset konularına ağırlık

vermiştir. Bunda DP'nin CHP'nin içinden çıkan bir muhalefet olması etkili olmuş olabilir. Çünkü ilk başlarda DP'nin gerçek bir muhalefet olmadığı inancı hâkimdir. Vatan Gazetesinin haricinde, objektifliği yakalayabilme noktasında Cumhuriyet, Ulus, Akşam, Tan, Tanin, Son Posta, Son Telgraf, Son Saat, Yeni Sabah, Hürses, Zafer, Kudret, Tasvir, Hürriyet gazetelerinde de dönemle ilgili yapılmış çalışmaları gözden geçirmeye gayret etmemiz, tarafsız bir tutumu gözler önüne sermek içindir.

Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın girişinde 1946-1950 dönemi basının siyasete yaklaşımına ve basında demokrasinin tarihçesine temas edilmiştir. Türk basınında demokrasinin tanımı, tek parti zihniyetinin ne gibi sıkıntıları gündeme getirdiği "1946-1950 Dönemi Basının Siyasete ve Demokrasiye Yaklaşımı" başlığı altında incelenmeye çalışılmıştır. Yine girişte, demokrasi mücadelesinde en önemli unsur olan halkın içinde bulunduğu durum, demokrasiden beklentileri, DP'nin ve CHP'nin, halka yüklediği mana ele alınmıştır. Halkın reyinin yönetimin gerçekleşmesinde ne derece etkili olduğu anlatılmaya çalışılmış, halk için daha fazla hürriyetin nasıl tesis edileceğinin üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, basında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin değerlendirilmelerine yer verilmiştir. Demokrat Parti'yi doğuran sebepler, DP'nin 1946-1950 yıllarına nasıl bir anlam yüklediği ve demokratik gelişmelere ne ölçüde katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Yabancı basın organlarının DP'ye yüklediği manayı ve Türkiye'de cereyan eden bu gelişmelere takındıkları olumlu tavrın neler olduğu belirtilmiştir. Parti içinde başlayan bölünmeler ve Millet Partisi'nin gündeme gelişi, DP'ye yönelen muvazaa isnatları bu bölümde işlenmeye çalışılmıştır. Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk yıllarına rastlayan Kongresi ve Hürriyet Misakı'nın siyaset ve basında uyandırdığı yankılara değinilmiştir. Demokrat Parti'nin ikinci Kongresi ile gündeme gelen Milli Andı ve Demokrat Parti'nin iktidar olma yolunda vaatleri de bu bölümün işlenen konuları arasındadır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1946-1950 yılları arasındaki durumu, kendini yenilemesi konusunda tavsiyeler, DP'ye yaklaşımları, parti içinde hizipleşmeler, Recep Peker, Hasan Saka, Şemseddin Günaltay hükümetleri ile Partinin durumu ve Partinin Yedinci Büyük Kurultayında başlayan değişim süreci işlenmiştir. Bu bölüm DP'nin muhalefetini ele aldığımız için gereksiz gibi görülse de, dönemin kronolojisini takip edebilmek ve CHP'nin demokrasiye geçilen 1946-1950 yılları arasında hangi açmazların içine düştüğünü anlamamız açısından önem teşkil etmektedir. CHP'nin demokrasiyi isterken, demokratik olmayan uygulamaları nasıl bir süzgeçten geçirdiği, 1947 Kurultayı ile başlayan yenileşme serüveni bu bölümde incelenmiştir.

İkinci bölümde, DP'nin iktidara muhalefesinde ana eksenini oluşturan konular, "Türk Basınında 1946-1950 Döneminde Demokrat Parti'nin Demokrasi Konusundaki Muhalefet Anlayışı" başlığı altında verilmeye çalışılmıştır. Antidemokratik Uygulamaların sona ermesi DP'nin çıkış noktası olmuştur. İnönü'nün tarafsızlığı ve hükümetin politikalarına eleştirileri tezimizin ana eksenini oluşturmaktadır. Muhalefetin iktidar partisinin durumunda ne gibi değişmelere yol açtığını, iktidarın kendisine ne ölçüde çekidüzen verdiğini basının sözcülüğünde aktarılmıştır.

Üçüncü bölümde, yıllara göre iki parti arasında cereyan eden, bazen ılımlı, bazen de sert geçen ilişkilere ışık tutulmuştur. 1946 yılı için, 1946 seçimleri ile gelen tartışmalar, Peker Kabinesi ile DP arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. 1947 yılında, Recep Peker ve Hasan Saka Kabinelerinin DP ile ilişkilerine ve İsmet İnönü'nün partiler arasında oynadığı uzlaştırıcı role, buna bağlı olarak gelişen 12 Temmuz Beyannamesi'nin etkilerine değinilmiştir. 1948'de DP'ye yönelen solculuk isnatları, Hasan Saka Kabinesi ile ilişkilere yer verilmiştir. 1949 yılında Şemseddin Günaltay kabinesi ile ilişkilere, Günaltay Kabinesi'nin Din politikası ve DP ile tartışmalarına temas edilmiştir. 1950 yılında ise, genel seçimlere girerken basının ve siyasetçilerin değerlendirmeleri, seçimlere dar siyasetlerin konuşmaları ve genel seçimlerde gazetelere düşen sorumluluk hakkında görüşler aktarılmıştır. CHP ve DP arasındaki kıyaslamalara yer verilerek, iki parti arasındaki benzer ve farklı yönleri ortaya konulmuştur. İktidarda görülen eksik yönlerin muhalefetle kapatılıp, kapatılmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde, 1946-1950 yıllarında Türk basınında seçimler ve sistemin sorgulanması konusu ele alınmıştır. Seçim sistemine yönelik aydınların ve siyasetçilerin görüşlerine yer verilmiş, yabancı basının 1946 seçimlerine ilgisi, seçimlerde yapılan usulsüz uygulamalar, seçimlerde alınması gereken tedbirler, DP'ye yönelen baskılar, seçim sonuçlarının değerlendirilmesi, seçim kanununun çıkmasıyla DP'lilerin katılmama kararları hakkında bilgiler aktarılmıştır. Yine bu bölümde 1946-1950 yılları arasında sistem sorgulanarak, sistemdeki boşlukların ülkeyi ne şekilde etkilediği belirtilmiş, idari mekanizmanın işleyişi anayasa ve bürokrasi konusundaki eleştiriler, Amerika'nın desteğinin Türk siyasetine etkileri kadar sistem dosyayı adı altında incelenmiştir.

1946-1950'li yıllar yeni oluşumların ve beklentilerin dönemidir. Fakat söylenenler ile uygulamaların arasındaki uçurumlar bütün ümitlerin sabun köpüğü olmaktan öteye gidemediğini bizlere göstermektedir. Tekliflerin bugünün politikaları ile gösterdiği uyum ve meydana gelen

aksamalar demokrasinin içinde bulunduğu kısır döngüyü görmemize yardımcı olmaktadır. Geçmişin bugünün sıcak tartışmalarına bile eşlik etmesi, bir asır sonrasında da Türkiye'nin aynı tartışmaların göbeğinde olup olmayacağı endişesini doğurmaktadır. Dün ve bugün arasındaki kısa mesafede demokrasi adına büyük gelişmelerin yaşandığını söyleyebilmek için henüz erken olduğunu düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de çok partili hayatın başlangıcında demokratik düşünce çerçevesinde ortaya konan ana konuları ve tartışmaları ele almaya çalıştık. Demokratik bir ortamda tenkit edilen hususların varlığını bugün de görmenin, alınan mesafe ile doğrudan bağlantılı olduğunu gösterdiğini düşünüyoruz. Dün ortaya atılan fikirlerin günümüzde de hükümler olması söz ile fiil arasında eşit uzaklıkta olamadığımızın göstergesidir. Çalışmamız böyle bir mukayese yapacaklara yardımcı olduğu ölçüde hedefine ulaşmış sayılacaktır.

A. 1946-1950 Dönemi Basının Siyasete, Demokrasiye ve Halka Yaklaşımı

1. 1946-1950 Dönemi Türk Basınına Bakış

1946-1950 döneminde demokrasiye geçişte basın adına son derece canlı gelişmeler yaşanmıştır. Çok partili bir hayata geçişi benimseyen ve taraf olan gazetelerin yanında, tek parti zihniyetinin takipçisi ve koruyucusu olan gazeteler de fikirleriyle bu dönemde hükümlerini sürmüşlerdir. Basın hürriyetini kısıtlayıcı antidemokratik yaklaşımların beraberinde getirdiği baskıcı uygulamalar bu dönemde dikkati çekmektedir.

Vatan Gazetesi ve Millet Mecmuası DP'nin sözcülüğünü yaparken, CHP propagandasını Son Telgraf, Tanin, Vakit ve Akşam gazeteleri yapmaktadır.¹ Halk Partisi yayın organı olarak Ulus gazetesini de görmekteyiz. Ulus gazetesinde 1946 yıllarında daha çok dış politika haberlerinin ağırlık kazanması, muhalefet partisinin kuruluşunu dikkate almadıklarına delil teşkil edebilir. Çünkü DP kurulduğu ilk günlerde parti içindeki muhalefeti sağlayan Müstakil Grup gibi telâkki edilmiştir.² Demokrasiye geçişin ilk yıllarında, DP'nin kuruluş safhasına bu gazetenin çok fazla haberlerinde yer vermemesi Ulus'un DP'yi önemsemediği izlenimini vermektedir. CHP ortaya çıkacak muhalefet partisinin sınırlı ve kontrollü bir parti olması

1 "Bolu'da Kanunsuz Hareketler Birbirini Kovalıyor", *Vatan*, 15 Temmuz 1946, sy. 1844.

2 Feroz AHMAD, (Terc. Ahmet Fethi), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, İstanbul 1996, s. 26.

gerektiği inancındaydı. CHP yanlısı basın da yeni kurulacak, partiyi muhalefette kalacak ama iktidara talip olmayıp, iktidarın gidişatını kontrol edecek bir parti olarak değerlendiriyordu.

CHP'nin yayın organı olan Haftalık Gazeteler arasında Ankara'da çıkan Bayrak da bulunmaktaydı.³ Basında DP'nin ateşli savunuculuğunu Ahmet Emin Yalman, Mümtaz Faik Fenik, Sadun G. Savcı, Fuat Köprülü'nün yaptığı görülmektedir. CHP'nin ise, Hüseyin Cahit Yalçın, Necmettin Sadak, Nadir Nadi, Falih Rıfki Atay, Nihat Erim, Cihat Baban gibi yazarlar tarafından desteklendiği dikkatleri çekmektedir. Bu yazarların çoğu zaman zaman aktif siyasetin içerisinde roller üstlenmişlerdir.

DP'nin kurulmasından önceki dönemlerde CHP içinde bulunan kurucuların zaman zaman CHP'nin yanlış tutumlarını basın organlarında eleştirdikleri görülmüştür. Vatan'da DP yöneticilerinin sık sık yazılarının yayınlandığı, Yalman'ın, DP liderlerinin birçok konuda akıl hocası olduğu, en atlatma muhalefet haberlerinin de Vatan'da çıktığı ifade edilmektedir.⁴ Bu durum da Yalman ve DP'nin o dönemlerde demokrasinin önde gelen sözcüsü olduğu görüşünü teyit etmektedir.

Bu dönem basınının söz ve yazı hürriyeti açısından çok da rahat olmadığı söylenebilir. Bunun en önemli delillerinden bir tanesi dönemin Sıkıyönetim Komutanı Asım Tınaztepe'nin 1946 seçimleri sonrasında yaptığı ilginç açıklamadır. Seçim rezaletlerini örtmek için basının susturulmaya çalışıldığı, basında yer alan haberler ve yazıların iktidarın telaşlanmasına sebep olduğu dikkatleri çekmektedir.⁵ Gazetelerin seçim öncesi ağır neşriyatları yüzünden tedbir alınmadığını ifade eden Tınaztepe, bir tebliğ yayınlayarak memleketin huzurunu bozacak yayınların kısıtlanacağı belirtmiştir. *"Millet iradesinin tam bir şekilde tecellisini güçleştirir endişesile İstanbul gazetelerinde seçime takaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştı. Fakat seçim büyük bir sükunet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve her hangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icab eder. Bu böyle iken de bazı gazetelerin bilhassa seçim sonuçları hakkında, vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı ağır neşriyata devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı Sıkıyönetim Komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur."*⁶

3 "Demokrat Parti Milletvekilleri Maaş Farklarını Partiyeye Verdiler", *Vatan*, 4 Ocak 1948, sy. 2372.

4 Hıfzı TOPUZ, *Yüz Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s. 172.

5 Osman Cemal FERİSOY, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul 1978, s. 145.

6 "Sıkıyönetimin Tebliği", *Vatan*, 25 Temmuz 1946, sy. 1854, "Sıkıyönetim Komutanlığının Tebliği", *Ulus*, 25 Temmuz 1946, (Numarasız)

Bu tebliğin sonuçları kısa zamanda kendini göstermiştir. “*Sıkıyönetimin, Türkiye Sosyalist ve Emekçi ve Köylü Partisi ve Türkiye Sosyalist Partisini, komünist fikirler yayan Sendika, Ses, Nor-Or, Gün, Yiğın, Dost Gazete ve dergilerini kapatması, Büyük Doğu Gazetesi’ni 4 ay tatil etmesi*”⁷ demokrasiyle bağdaşmayan bir tutumun ürünüdür. Vatan Gazetesi’nde yer alan bu haber, iktidarın kendi aleyhinde tavır sergileyen gazetelere müsamahakâr davranmadığı hissini vermektedir. İstanbul basınının sıkıyönetim baskısı altında olması ile basında gerçek bir terör devrinin yaşandığı da görülmektedir.⁸

Bu tebliğ karşılığında DP’nin Başbakanlığa yazdığı dilekçede; İstanbul matbuatı üzerinde yapılmak istenilen tazyikin memlekette umumi tazyik havasını ağırlaştıracağını, matbuat kanununun 50. Maddesinde yapılan son değişiklikle yaratılan nisbî ferahlığın bu tebliğle kökünden ortadan kaldırıldığı belirtilmektedir. Son milletvekili seçimlerinde yurdun her köşesinde milletçe şahit olduğumuz bütün yolsuz ve kanunsuz hareketlerin umumi efkâr önünde münakaşasına imkân verilmemesi, seçimlerin haksız neticelerinin emrivakiliğine işaret etmiştir. Sıkıyönetim Komutanlığının bir askerî idare olduğu, siyasi ölçüler ve mülahazalarla hareket edemeyeceği, ancak asayiş ve emniyetin muhafaza endişesiyle hareket edebileceği üzerinde durulmuştur.⁹ Askerî makamların seçimler karşısında tarafsız kalmaları icap ederken, Sıkıyönetim Komutanlığı’nın asayiş ve emniyetten ziyade siyasi ölçüler ve gayeler taşıdığı görülmektedir.¹⁰ İstanbul’da sıkıyönetimin uzatılması için Büyük Millet Meclisinde açılan müzakerelere katılan Celal Bayar, “*bu tedbirin sadece İstanbul Gazetelerini baskı altında tutmak hedefini güttüğünü, İstanbul Basınına baskı altında tutmanın bütün memleket basınının baskı altında tutulması anlamına geldiğini*”¹¹ ifade etmiştir.

Celal Bayar’ın, “*seçim işlerine fesad karıştırıldığı iddiası ve seçimlerin memleketin hakiki iradesini göstermekten uzak olduğu*”nu ifade eden sözlerini yayımlayan Yeni Sabah ve Gerçek Gazetelerinin kapatılarak, aynı demeci aktaran Tanin’e dokunulmaması¹² da hayret vericidir. Bu tarz bir durum ister istemez hükümet politikalarında tarafsız bir yaklaşımın varlığını gözler önüne sermektedir. Basını kendi işlerine geldiği gibi

7 “Komünist Tahrifatına Karşı Alınan Tedbirler”, *Vatan*, 17 Aralık 1946, sy. 1994.

8 Osman Cemal FERİSOY, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul 1978, s. 162.

9 “DP’nin Başbakanlığa Dilekçesi”, *Vatan*, 29 Temmuz 1946, sy. 1858.

10 a.g.h.

11 Emrullah NUTKU, *Siyasi Anılarım, Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politika’da Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)*, İstanbul 1979, s. 55.

12 Alpay KABACALI, *Türk Basınında Demokrasi*, Ankara 1994, s. 201.

sınırlandırmanın hürriyetlerle bağdaşmayan bir tutum olması, iktidar mensuplarının çok fazla önemsemediği bir davranış şeklidir. Demokrasiyi isterken, özgürlüklere hayır demenin anlamını kavramak için, hükümeti idare eden politikacıların mantığına bürünmek gerekmektedir.

“İzmir’de, ‘Hayır! Biz bunları seçmedik’ diye başlık atan İzmir ve İleri Demokrasi Gazeteleri ‘seçimi ihlal’, “halkı isyana teşvik etmek’ suçlarını işledikleri ileri sürülerek mahkemeye verilmiştir.” İzmir Gazetesi’nde yayımlanan “*Nesebi Sahih Olmayan Çocuk*” başlıklı, seçim yolsuzlukları dolayısıyla T.B.M.M.’nin meşruiyeti üzerine kuşkular yaratan bir yazının İzmir’de geniş yankılar uyandırdığı da görülmektedir.¹³ Bu yazı dolayısıyla gazetenin sahibi, Yazı İşleri Müdürü ve Muhabiri derhal tevkif edilmişlerdir. Yazı dilden dile dolaşmış, herkes CHP’nin tutumundan dert yanmaya başlamıştır.¹⁴ Demek oluyor ki, zülfüyâra dokundurmadan kalemi kullanmak, aleyhte yazı yazmayı düşüncelerden silmek zarureti vardır. 1947 Ağustos’unda İzmir’de yaptığı bir basın toplantısında Adnan Menderes Meclisin meşru olmadığını söylemiş, bu haberi her gazete yazamamıştır. Haberi cesaretle sütunlarına geçiren Demokrat İzmir, Yeni Asır, Ankara Kuvvet, İstanbul Tasvir ve Demokrasi gazetelerinden 11 gazeteci kollarına kelepçeler takılarak İzmir cezaevine getirilmiştir.¹⁵ Basının maruz kaldığı bu sansür uygulaması sözün hürriyetinin ortadan kaldırıldığına delil teşkil etmektedir. İktidarın aleyhinde haber yazılmasına tahammülün olmadığı bu dönem uygulamaları demokrasinin geleceği açısından hoş olmayan manzaralara kapı aralamaktadır.

Vatan Gazetesi’nin tuttuğu neşriyat hakkında da, Ahmet Emin Yalman, mücadelelerinde DP ile muvazi bir surette yürür gibi bir manzaranın; bu partinin hakiki demokrasiyi kavramakta büyük bir anlayış göstermesine, siyasi faaliyetlerindeki dürüstlüğün dünyanın her siyasi partisine örnek olacak bir mahiyet arz etmesine bağlamaktadır. Diğer taraftan Gazetenin CHP’nin muhalifi olmadığını, ancak bu partinin hakiki demokrasiye uygun bir yol tutmasının hasretle beklendiğini belirtmiştir. Halk Partisi’nin Türk milletinin olgunluğuna ve vasiliğe katıyen muhtaç olmadığına karar veremediğine de¹⁶ dikkatleri çekmektedir.

13 KABACALI, a.g.e. s. 20.1, Osman Cemal FERİSOY, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul 1978, s. 163.

14 Tekin ERER, *Yasakçılar*, İstanbul 1965, s. 101; Faik Ahmet BARUTÇU, *Siyasi Anılar 1939-1954*, İstanbul 1977, s. 163.

15 ERER, a.g.e., s. 105.

16 Ahmet Emin YALMAN, “Umumi Bir Hesaplaşma”, *Vatan*, 8 Kasım 1946, sy. 1958.

Sadun Tanju, 1946-1950 Döneminin Türk Basınındaki manzarasını şu sözleriyle dile getirmiştir:

*“Zaman ilerledikçe muhalefeti destekleyen gazetelerin sayısı gittikçe artıyordu. Artmamasına da sebep yoktu. Zira muhalefet, düşüncede ve eylemde her şeyin en mükemmelini öne sürüyordu. Genellikle aydınlar demokrasinin bütün nimetlerinin elde edileceği hayali ile etkilenmişlerdi. Halk ise, adalet ve eşitlik çığlıkları arasında, sigaranın beş kuruşa içileceği, şekerin ucuza yeneceği günleri düşünmeye başlamıştı. Basın, muhalefetin hayallerini kamçılayan bütün propagandalara kollarını açarken biraz da kendisine güveniyordu. Teminatlı bir özgürlük düzeni içinde, hür basının halk adına en mükemmel kontrolü kuracağına inanılıyordu. Onun için muhalefete çok geniş bir kredi açılmıştı. İktidara ise o ölçüde hasis davranılıyordu. Basın halkı coşturmaya, düşünmeye değil, bilmeğe, habere önem veriyordu.”*¹⁷

1949 yılında Ulus Gazetesinin yaptığı neşriyatlarla bir husumet havası yaratması, zamanın şartlarına göre ilişkilerini belirlemesi, siyasi bir taktik olarak değerlendirilmelidir. *“Zaman zaman DP’yi Bolşevik yardakçısı yapan Ulus, bazen de vatansever bir parti olarak değerlendirmiştir. DP aleyhine söz söyleme hakkını kendinde bulan bu gazetenin insafı ortadan kaldırdığında mugalata ve küfürbazlığı elden bırakmadığı da dikkatleri çekmektedir.”*¹⁸ Görülüyor ki, Ulus gazetesi iktidarın sözcülüğünü üstlenmiş ve muhalefete her türlü eleştiriye hak sahibi olmuştur. İktidarın bu sansürcü uygulaması ve sadece kendinden olana söz söyleme hakkı tanınması, DP’nin muhalefeti boyunca eleştirilerinin merkezini oluşturmuştur.

Başbakan Şemseddin Günaltay, demokrasiye iman etmiş, geniş bilgili yazarların idaresinde müstakil gazetelere de ihtiyaç olduğunu belirtmiş, bu tarz gazetelerin demokrasinin inkişafında hizmet göreceğine kanaat ettiğini vurgulamıştır. *“Her partinin kendi görüşünü, makul bulup, müdafaa etmesi, karşılıklı noktai nazarları tarafsız ve müstakil gazetelere bırakması vatandaşın da doğru ile yanlış ayırt etmesine yardımcı olacaktır. Muvafık kendi işlerini iyi, muhalifler ise hepsini kötü görürler. Bilgili insanların elindeki gazeteler ise, bunu mütalaa ve münakaşa ederler ve vatandaşlar da ona göre hüküm verirler.”*¹⁹ sözleriyle basının o dönemin siyasetinde oynaması gereken uzlaştırıcı ve aydınlatıcı rolünü ifade etmeye çalışmıştır. Günaltay, basının kendi hürriyetini kendisinin çerçevelemesi gereğinden

17 Hıfzı TOPUZ, *Yüz Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1973, s. 177-178.

18 “Köprülünün Cevabı”, *Vatan*, 28 Ağustos 1949, sy. 2969.

19 “Başbakan, Celal Bayar’a Şiddetle Hücum Etti.”, *Vatan*, 4 Eylül 1949, sy. 2975.

bahsederek, yazarların iki duvar arasındaki hislerine değil, realitelere ve memleketin varlığına bakarak yazı yazmalarını tavsiye etmektedir. Basını tahdit ve tehdit değil, ikaz ettiğini vurgulamıştır.²⁰

İktidarın gazeteler karşı o dönemde takındığı tavır Hürriyet Gazetesi'nin başyazısında da eleştirilmektedir. “İktidara göre kendi parası ve kendi adamları tarafından neşredilmeyen gazeteler muhalif matbuattır. Bundan dolayı CHP erkânı tarafından ikide bir de bu muhalif matbuata çatmak adet oldu.”²¹ sözleriyle iktidara göre bitaraf gazetenin olmadığı, ya Halk Partisi'ne mensup oldukları ya da DP'ye satıldıkları yolunda bir kanaatin hâkim olduğunu belirtilmektedir. “Eğer CHP safında değilseniz DP'ye satılmış bir gazetecisiniz ne yazarsanız, ne söylerseniz para etmeyecektir. ‘Canım’ deseniz de, İktidar partisi ‘Canın çıksın’ olarak değerlendirmektedir.”²² telâkkisinin tarafsız gazeteleri de tahrik ettiği ifade edilmektedir.

Hürriyet Gazetesi başyazısında İktidar Partisinin, kendi nutuklarına fazla yer ayırmayan gazeteleri muhalif gazeteler olarak nitelendirmesinin yanlış bir tutum olduğu işlenmektedir. “Muhalif dedikleri gazeteler eğer bu nutuklara yer vermiyorlarsa, içlerinde halka faydalı olabilecek bir söz bulamadıkları içindir. Eğer bitaraf gazeteler, iktidar partisine mensup olanların ağızlarından çıkan bütün sözlere sütunlarını tahsis edecek olsalar, bitaraf olmaktan çıkarlar ve Halk Partisi'nin organı olurlar.”²³ İktidar lehine yazılan yazılara karşı bir tavır sergilenmediği halde, muhalefete yönelik sarf edilen sözlerin hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Gazeteler eğer CHP'den bahsediyorsa iyi, bahsetmiyorsa taraflı bir tutum sergiliyor hükmünü vermek demokratik bir yaklaşım değildir. Böyle bir uygulama basına sansür koymaya çalışan zihniyetten farksız da olamayacaktır.

2. 1946-1950 Türk Basınında Demokrasinin Tarihçesi

Türkiye tarihinde demokrasi denemelerinin 2000 yılına kadar geniş bir mikyasta yapıldığı görülmemiştir. Türkiye'de Kanuni Esasi ile ilk defa 1876'da padişahın yetkileri sınırlandırılmış ne var ki, Mecliste mebusların tenkitlerine tahammül edemeyen II. Abdülhamid'in Osmanlı-Rus Savaşını bahane etmesi yüzünden 33 yıllık bir istibdadın içine girilmiştir. II. Abdülhamid döneminin sansür ağırlıklı politikası gittikçe genişleyen hürriyet cereyanını harekete geçirmiştir. Bu durum memlekette 10 Temmuz 1908'den itibaren hürriyet, müsavat, mülkiyet, emniyet esaslarına dayalı

20 “Başbakan, Seçimlerin Ehemmiyetinden Bahsetti”, *Vatan*, 8 Eylül 1949, sy. 2979.

21 “İktidar ve Gazeteler”, *Hürriyet*, 3 Ocak 1950, sy. 605.

22 a.g.h.

23 “Muhalefetin Cazibesi”, *Hürriyet*, 4 Ocak 1950, sy. 606.

meşruti bir idare kurulmasına sebep olmuştur.²⁴ İlk demokratik idarenin II. Meşrutiyetle başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Anayasa, fert hürriyeti, mebusan ve ayan meclisleri, partiler ve serbest basın bu dönemde önemli esaslar olmuştur.

Millî hâkimiyetin tam anlamıyla mevcut olduğunu söylemek mümkün olmasa da, ordunun politikaya karıştığı, İttihat ve Terakki'nin haiz olduğu oligarşik üstünlüğün ağırlık kazandığı dikkatleri çekmektedir.²⁵ “II. Meşrutiyet başlangıçta ölçüsüz bir hürriyet devrinin müjdecisi gibi görünmüşken hürriyetin çokluğu, bunu sağlayan ve bundan faydalananların müsamahasızlık ve ölçsüzlükleri yüzünden 31 Mart Vak'aları olmuş, oldurulmuş, nihayet bu hürriyet bir nevi sakalı şerif gibi rafa konmuştu.”²⁶ diyen Burhan Felek, buna rağmen hürriyetin o ölçüsüz hürriyet devrinde bile tam manasıyla tatbik edilemediğini belirtmiştir.

Ali Naci Karacan demokrasi için geçirdiğimiz evreleri anlatırken, hürriyete duyulan ihtiyacın en çok hissedilen unsur olduğunun üzerinde durmuştur. “II. Abdülhamid devrinde yaşayan hürriyet diye bağırmaya başlayanlar, kurtulduklarını sandıklarını anda, Rumeli'den genç zabitler Niyaziler, Enverler esareti kırarak, zulmün binasını yıktılar. “Geceler gündüz oldu” diyerek hürriyete kavuştuğumuzu ilân ediyorlardı. Çok geçmeden memlekete hürriyeti getirdiklerini söyleyen İttihat Terakki komiteleri, sokakta adam öldürmeleri, matbuatın ağzını dikmeleri, idarei örfiyeler, divanı harpleri, idamları ve sürgünleriyle bize değişen rejimin kendisini değil, yalnız adının olduğunu gösterdi. Abdülhamid'in ilk hediyesi 93 harbiyken, İttihat Terakki'nin komitecilerinin ilk hediyesi de Balkan felaketi olmuştur. Atatürk ise padişahı kolundan tutup, memleketin dışına atıp, Millet Meclis'inde hâkimiyetin millete ait olduğunu söylemiştir.”²⁷ Ali Naci Karacan, hürriyete susamış olan halkın beklentilerini ve bu süreçte çektiklerini anlatmaya çalışmıştır. Demokrasiye geçildiği dönem, 50 yıl sonra gelen, büyük ölçüde de gecikmiş bir bayram havasını taşımaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde milletin haline bakacak olursak üç gruba ayrıldıklarını görürüz.

“1- Hükümete sarılıp, işlerini yoluna koyanlar, yağlı kuyruklara sınımsız yapışanlar, başkalarına bir şey koklatmayanlar,

2- Onları devirip yerlerini alarak milletin sırtından biraz da kendileri geçinmek isteyenler,

3- Büyük müstahsil kitle.”²⁸

24 Fazıl NALBANTOĞLU, *Demokrasi ve Rejimler Politikası*, Ankara 1950, s. 40-41.

25 NALBANTOĞLU, a.g.e., s. 41-42.

26 Burhan FELEK, “Demokrasi, Muvazene Rejimi”, *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1946, sy. 7862.

27 Ali Naci KARACAN, “Elli Seneden Beri Beklediğimiz Bayram”, *Tan*, 27 Temmuz 1949, sy. 221.

28 Cemal BARDAKÇI, “Bu Millet Nelerden Nefret Etmektedir”, *Vatan*, 23 Kasım 1946, sy. 1970.

Meşrutiyet döneminde halkın sancılarının iyiden iyiye büyüdüğü dikkatleri çekmektedir. Cemal Badakçı'nın milletin nelerden nefret ettiği hususuna dikkat çekmesi de, milletin Meşrutiyet döneminde yaşanan sancılanmalardan, yıkıcı zulümlerden, angaryalardan, makam mevkileri para ile satın alan memurların soygunlarından bıktığını açıkça ortaya koymaktadır.

Hüseyin Cahit Yalçın, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyeti meşrutiyeti ilân ettiği zaman Cemiyetin şubelerinin mantar gibi çoğaldığından bahsetmiştir. Herkesin içinde padişah idaresine karşı bir hıncın biriktiğini, meydan serbestleyince ve bir bayrak yükselince bunun altına koşmanın tabii olduğunun üzerinde durmuştur. *"Bu rağbet iyi niyetle olamadı. Külâh kapmak için fırsat arayanlardan sadece macera düşkünlerine ve koyun sürüsü gibi her koşanın arkasına takılanlara ve fesatçı unsurlara varıncaya kadar karmakarışık bir kalabalık İttihat Terakki hareketini boğacak, çehresini ve mahiyetini değiştirecek gibi bir galeyan eseri arz etmiştir."*²⁹ sözleriyle de kurulan partilerin yeni bir ümit doğurduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Halkın ihtiyaçlarına cevap verecek, hürriyetin sesini kısmayacak siyasi kitlelere ihtiyaç duyduğu görülmektedir. II. Meşrutiyet devrinde devletin haiz olduğu otoriteye padişah ve millet ortak olduğu için tam anlamıyla millî hâkimiyetten de söz etmek mümkün olmamıştır.

Ahmet Emin Yalman, *"Memleketimizi kendi hususi çiftlikleri sanan hanedanın, keyfî istibdat hareketlerine sabrımız tükendi, hanedanı memleketten attık. Şerrin ana kaynağını böylece kurduğumuza inanarak Cumhuriyeti kurduk. Başına da istibdatla mücadelede hizmeti görülen, hayır tarafını temsil etmeleri beklenen vatandaşları getirdik. Artık istikbale güven duyacağımızı sandık, mazinin fena istidatlarını gömdüğümüze ve cumhuriyet mekteplerinin istibdattan tiksinen, millet hizmetinin şerefini ve asaletini kavrayan yeni bir nesil yetiştirdiğine inandık."*³⁰ diyerek, Cumhuriyetin tesisi ile istibdadın bittiğine inandıklarını, fakat ortaya konan fiillerin meşrutiyet yönetimlerini aratmadığını vurgulamaya çalışmıştır.

Serbest Fırka'nın bambaşka bir ruh haleti içinde doğduğunu ifade eden Cihat Baban ise, Serbest Fırka'nın üç ay gibi kısa bir zaman içinde saman alevi gibi parlayıp, kısmen partiyi kuranların acemiliğine, kısmen erken doğmuş bir cenin olarak dünya yüzüne çıkmış olmasına, kısmen de iktidar partisinin hazımsızlığına kurban olup sönüp gittiğinden bahsetmiştir. *"Serbest Fırka'nın kötü izler bırakması ile serbestçilik bir günah telakki edilmiş, binlerce insan işlerinden güçlerinden olmuştur. Serbest Fırkanın üç aylık hayatı memleketin siyasi çehresini uzun seneler sürecek bir buruşukluğa*

29 Hüseyin Cahit YALÇIN, "Partilerin Objektif Bir Tahlili", *Tanin*, 8 Temmuz 1947, sy. 4454-1388.

30 Ahmet Emin YALMAN, "Hayır ile Şer Çarpışıyor", *Vatan*, 15 Temmuz 1946, sy. 1844.

mahkûm etmiştir.” Baban, DP’nin de doğar doğmaz Serbest Fırka gibi, iyi karşılandığından, fakat aradan kısa bir müddet geçince, memlekette derhal üvey evlat muamelesi görmeye başladığından şikâyet etmiştir. Meşrutiyette katillerin ve cinayetlerin varlığından bahsederek, Meclis-i Mebusan’da hıyanet yuvalarının kurulduğundan şikâyetçi olmuştur. “*Meclis kürsüsünden Türk olmadıklarını söylemekten iftihar duyan insanlar vardı. Zaman geçti, Hürriyet-i İtilâf âdeta memleketin izmihlâle uğramış olmasını nimet bilecek bir zihniyet taşıdı. I. Büyük Millet Meclisi’nde mücadeleler çok çetin oldu. Fakat tek muhalefet devridir ki, şahsi ihtiras ve endişeler ikinci planda rol oynadığı için memleketin hayrına olmuştur.*”³¹ diyerek demokrasiye geçiş sürecinde yaşananların kolay olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Yalman, demokrasinin fertlere sunduklarını aktarırken istibdat idarelerinin baskıcı tavırlarından dert yanmaktadır. “*Demokrasi idareleri meziyetli, doğru, dürüst, teşebbüs sahibi fertlere kıymet verirler ve bunları mumla ararlar. Bulurlarsa başında taşırlar, yetişmeleri için bütün yol ve imkânları açarlar. Her vatandaşa eşit hak ve imkânlar vermeği vazife edinmişlerdir. Prensip namına olsa tenkide mukavemetlerini nimet sayarlar. İstibdat idarelerinin ölçüleri bunun tamamen zıddındadır.*” diyerek bunların düşünmeyen itiraz etmeyen emirlerine körü körüne itaat eden kulları aradıklarını ifade etmiştir. “*Eğer beğendikleri kulların gizlenecek ayıpları ve kabahatleri varsa tercih ederler, çünkü bu ayıp ve kabahatler kendileri için sadakatın sağlam teminatıdır. İstibdat idarelerinin gözünde umumiyetle insanlar bir kıymet teşkil etmezler. Bir diktatörün veya bir yârân zümresinin beka ve menfaatini gaye bildikleri için memleket endişesi kendileri için sıfırdır. Evet, bundan bahsetmekle herkesten üst perdeye çıkarlar, cemiyeti inhisar altında tutarlar, fakat bunun gayesi; kendi tabirlerince edebiyat yapmak, şahsi ihtiraslara dayanan gidişin iğrençliğini laflarla örtmektir. İstibdat idareleri için mesela bir hayvan maldır, kıymettir, bunun hesabını sıkı sıkıya ararlar, fakat insanın canını kıymet saymazlar hesapsızca harcederler. Hele vicdan taşıyan her meziyetli ve hür ruhlu insan, kendileri için bir engeldir, imhası vacip bir düşmandır. Böyle insanların candan kıymetli saydıkları vekar ve haysiyeti ile oynamakta ve bunu çiğnemekte haz duyarlar. Kendilerini kötölemek, yıkmak için her silahı meşru bulurlar.*”³² sözleriyle müstebit idarelerin fert hürriyetini ortadan kaldıran tavırlarından şikâyetini dile getirmiştir.

31 Cihad BABAN, “Bir Hesaplaşma”, *Tasvir*, 1 Ocak 1947, sy. 634.

32 YALMAN, “İnsanların Kıymeti, Sayın Recep Peker Başkanlıkta Acaba Ne Gibi Bir Şahsiyet Belirtecek?”, *Vatan*, 11 Ağustos 1946, sy. 1871

Cumhuriyetin ilk muhalefet partisi olan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın demokratik düşünce açısından son derece aslına uygun bir muhalefet oluşu ve CHP'yi murakabe amacını taşıması demokrasinin tesisinde yeterli olmamıştır. Demokrasiyi istemesine rağmen İktidarın muhalefete tahammülünün olmadığı görülmüştür. Serbest Cumhuriyet Fırkası ise, dayatmacı bir mantıkla kurulmuş, ekonomik bunalım yüzünden halkın dikkatleri başka yönlere çekilmeye çalışılırken, bir taraftan da diktatör imajı silinmeye, İsmet İnönü'nün parti içinde gelişen gücü kırılmaya çalışılmıştır.

Demokrasinin hoyratça kullanılmasıyla hak ettiği yeri bulamaması haliyle geçmişin yönetimlerinin uygulamalarına işlerlik kazandırmaktadır. Türkiye'de kesintiye uğrayan demokrasi denemeleri neticesinde iç dinamiklerden ziyade dış baskıların aktif hale gelmesiyle siyasi sahneye demokrasi bir kavram olarak yerleşmeye başlamıştır. Kavram olarak dedik, çünkü gerekleri yeterince yerine getirilememiştir. Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın acı izleri halkın zihinlerinden silinmediği için demokrasiye geçmek de kolay olmamıştır.

II. Dünya Savaşı'nı demokratik cephenin kazanması, Türkiye'deki demokratikleşme hareketlerinde etkili olmuştur. Siyasi hürriyetin ve emniyetin kurulması amacını taşıyan bu demokratikleşme sürecinde, geçmişin tariflerinin yeni bir yorumdan geçmesine ihtiyaç duyulmuştur. Geçmiş tecrübeler umduğumuz siyasi yapılanmayı mümkün kılmamış, günü birlik politikaların değişmesi demokrasi ihtiyacını iyiden iyiye hissettirmiştir. Dış dünya ile irtibat kurulmasına da zemin hazırlayacağı düşünülen bu siyasi yapılanma, modernleşme noktasında da etkin bir rol oynamıştır. Siyasi anlamdaki modernleşmemiz demokrasinin inkişaf etmesiyle Türkiye'nin gündemine oturmaya başlamıştır.

3. Basında Demokrasi Anlayışı

Siyasi ve ekonomik bakımdan buhranların yaşandığı bir ortamda hak ve hürriyeti düşünmeden, iktidarın halka sunduklarını sorgulamaksızın kabul eden kitle ile, uzun yıllar iktidarın baskısından bunalanların özgürlük arayışları, demokratik bir toplumun alt yapısını oluşturmaya başlamıştır. *“Tarihsel süreç içerisinde demokratikleşme çabalarına bol gözyaşı ve insan kanının karışması iktidarların muhalefete geçmek istemeyişlerinin de başlıca nedenini oluşturmuştur.”*³³ Nitekim o dönemin önde gelen gazeteci-

33 Şeref BAKŞIK, “Demokrasi, DP ve İnönü”, *Tarih ve Toplum*, Mayıs 1988, C. 9, sy. 53.

lerinden Ahmet Emin Yalman “*körü körüne itaat etmek zamanıdır diyenler, hürriyet ve demokrasi ortamını bekleyenler.*”³⁴ olmak üzere halkı iki kutba ayırmıştır. Demokrasiye rağmen her şey demokrasi için paradoksunun yaşandığı bir devreden geçerken, özgürlüğün sınırsız icaplarını yerine getirebilme ümitlerini uygulamaya koyma anlayışı gerçek demokrasinin sinyallerini vermektedir. Hürriyetlerin sınırlandırıldığı ortamlarda sözü bile edilemeyecek bir demokrasi anlayışı halkın susturulması ile beraber başkaldırıyı da gündeme getirecektir. Çağımızda diktatörlerin devrilmesi veya demokratikleşme girişimlerinin zorla bitmesi olarak tecelli edecek bir sonucun etkilerinin tesirli olacağı düşünülmektedir. Ümit edici olan bir durum vardır ki, o da zamanımız halklarının eskisine nazaran uyanık ve dinamik olduğudur.

Demokrasinin dünyada neler sunduğuna gelince; demokrasinin istismar edildiğini anlayan millet “*her güzel şeyi vaad eden hükümetlerin, sandalyelere kurulunca, birer birer Firavun kesildiğini*”³⁵ görmemezlikten gelememiştir. Tek merkezli bir idarenin halkın iradesinin hakim kılınmasında etkili olmadığını anlamıştır. “*Memleket endişelerini, parti ve iktidarın endişelerinden üstün tutanlar*”³⁶ sayesinde hakiki demokrasinin tesis edilmesi hiçte uzak değildir. Kaldı ki, “*Türk halkı istibdad idarelerinin baskısını tecrübe ettiği için, münakaşa hürriyetine ve murakabeli çalışma usullerine kıymet verecektir.*”³⁷ “*Yapar gibi görünmektense hiç yapmamak veyahut gerçekten bir şeyler yapılacaksa Batıdaki örneklerine benzeyen bir demokratik sistem kurmak vakti çoktan gelmiştir.*”³⁸ İsmet İnönü’de bu konuda vaktin geçirilmemesi taraftarıdır. “*Ben ömrümü tek parti ile geçirebilirim. Ama sonunu düşünüyorum. Benden sonrasını düşünüyorum. Bu sebepten vakit geçirmeksizin işe girişmeliyiz.*”³⁹ diyerek demokrasinin Türkiye’de bir an önce tesis edilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.

Yeni bir parti fikri siyasal yaşamımızdaki eksikliklerin giderilmesinde 1946 yılı için ümit ışığı olacaktır. Milli haklar, idare ile halkı bütünleştiren bir vazife olarak belirlediğinde düşünce ve görüşlerin ayrılığını da hiçe saymak gerekmektedir. “*Türk vatandaşlarının içten ve titiz bir duygu ile benimsedikleri parola da vatanseverlik duygusudur.*”⁴⁰

34 YALMAN, “1946 Yılı Beklerken”, *Vatan*, 1 Ocak 1946, sy. 1649.

35 YALMAN, ag.m.

36 YALMAN, a.g.m.

37 YALMAN, a.g.m.

38 “Sütunlar Arasında Seçim Hakkında”, *Vatan*, 22 Nisan 1946, sy. 1760.

39 Metin TOKER, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara 1990, sy. 57.

40 Yavuz ABADAN, “Yeni Parti Kurulurken”, *Cumhuriyet*, 7 Ocak 1946, sy. 7682.

Türk halkı demokrat bir ruha sahiptir. Bunun aksini iddia etmek, halkı hakkı olmayan ithamlarla baş başa bırakmak demektir. Halkı cehaletle suçlamak veya yeni oluşan fikirlerin anlaşılmasında olgun bir tavır sergileyemeyeceğini düşünmek, hürriyetleri esaret altında bırakmaktan farkıdır. Yalman “*Demokrasiyi kabul eder gibi görünmekle beraber tatbikatta vasiliğe doğru kaçanların milletin henüz reşit ve olgun olmadığını iddia etmeğe meyilli olduklarını, bu düşüncelerini de memleketteki okur yazar oranına bağlayarak ispata çalıştıklarını*” ifade ederek, “*Nice milletlerin okuma yazma bildikleri halde siyasi rüşdüne bir türlü sahip olamayıp, her emretmeği bilenin arkasına sürü halinde katılarak aldığı emirlere körü körüne ayak uydurduğu*”nu⁴¹ anlatmaya çalışıyordu. Dolayısıyla halkı cehaletle tahkir ederek, siyasi konularda olgunluğundan şüphe edilmesinin hiç demokratik olmadığını söylemek gerekmektedir. Aksi takdirde milletin sadece seçimler sırasında akla geldiği gerçeği ile yüz yüze gelmiş oluruz. Türk milleti hürriyetsiz kalmadığı gibi, demokrasiyi de yaşayarak öğrenmiştir. Eşit hak ve eşit fırsatların arayıcısı olmakla beraber, hasretini çektiği bu ideallerin imkânını bulmaya çalışmıştır. Dolayısıyla “*Türklerin demokrasiye hazır ve layık olmadığını iddia etmek millete karşı en büyük iftira ve ihanettir.*”⁴² CHP’nin program ve tüzüğünde değişikliklere imkân vermemesinin muhalefete yol açtığını da dile getirmiştir.

Bu konuda Sadun G. Savcı üç görüşü ortaya atmıştır:

“1-CHP’nin Bayar ve arkadaşlarının susup oturacaklarını zannetmesi

2-Değişen şartlara göre, karşısında ciddi ve samimi bir muhalefet ihtiyacı hissetmesi

3-Demokrasiyi geliştirerek, CHP’yi daha faal ve verimli duruma getirmek.

Her ne olursa olsun, teşkilatının kurulmasının daha başlangıcında olan DP, daha şimdiden hayırlı murakabe vazifesine başlamış ve CHP’yi işi ciddiye almak düşüncesiyle karşılaştırmış sayılabilir.”⁴³ Değişim sürecinden geçerek, birtakım düzenlemeleri hzzzzzayata geçirmenin gerekliliği kendini göstermektedir. Ve partiler bu konuda üzerlerine düşeni yapmalıdırlar. Vedat Dicleli, demokrasi rejiminin geniş halk kütlelerini maddi huzura kavuşturacak tedbirlerin alınmasının ve devletin bu yolda harekete geçmesinin son derece doğal olduğunu iddia etmektedir. Modern demokrasi telâkkisinin fertlerin kamu haklarının korunması kadar, topluluğun ekonomik ve sosyal problemlerini de içine aldığından bahset-

41 YALMAN, “D.P. Programını Tahlil 2”, *Vatan*, 9 Ocak 1946, sy. 1657.

42 YALMAN, “D.P. Programını Tahlil 2”, *Vatan*, 9 Ocak 1946, sy. 1657

43 SAVCI, Sadun, “Körkadı”, *Vatan*, 13 Şubat 1946, sy. 1692.

miştir. Bugün demokrasinin sadece politik mânada değil, ekonomik ve sosyal anlamda da bir renk taşımasının etkilerini yansıtmaya çalışmıştır.⁴⁴

Yönetimler milletler tarafından oluşturulmaktadır. Demokrasilerin başarısı için de, demokratik usullerin benimsenerek ilaç hükmündeki politikaların üretilmesi gereklidir. Demokrasiyi düş olmaktan kurtararak, bir hayat tarzına dönüştürmek ferdin ortaya çıkmasını sağlamakla mümkün olacaktır. Bu bağlamda DP'nin gösterdiği gayret siyasi gelişmeler adına sevindiricidir. “*Partinin, fertlerin değil, milletin ve cemiyetin hizmetinde bir yükselme vasıtası olacağı, kucağına alacağı yurddaşlar üzerinde titiz bir alaka göstermesi*”⁴⁵ dikkate değer bir uygulamadır.

Doç. Dr. M. Akbay Ulus'ta, demokrasinin olgun ve ahlâklı insanlardan müteşekkil bir camianın idare şekli olabileceğini belirterek, demokrasinin siyasi hürriyet sınırlarının ortadan kaldırılması halinde kendiliğinden vücut bulabilecek bir rejim olmadığı kanaatindedir.⁴⁶ Celal Bayar ise, “*Hakiki manasile cumhuriyet, vatandaşını hiç bir tereddüt ve kanunun tesiri altında kalmaksızın siyasi haklarını kullanabildiği ve şahsi hak ve hürriyetlere kimsenin el uzatamayacağı bir emniyet altında bulunduğu bir idare şeklinin adıdır ve hakiki manasile cumhuriyette demokratik esasların hâkim bulunması şarttır.*”⁴⁷ demek suretiyle siyasi hakların kökleşip, yerleşmesinde demokrasinin etkili olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.

Siyasi partilerin etrafında toplanan insanların liyakatli olmadıkları zaman, o partiyi de zaafa uğratması kaçınılmazdır. Nadir Nadi, bu konuda görüşlerini şu satırlarla dile getirmektedir. “*Bir siyasi partinin etrafına üşüşen insanlar her zaman idealist ve kanaat sahibi kimseler değildir. Sırf bir mevkie yükselmek isteyen benciller, çıkarını düşünen, menfaat peşinde koşan serseriler, devlet çiftliğinde harmanlık yapmağa can atan kapı kulları, bir siyasi parti için her devirde ve her memlekette en büyük tehlikedir. Belli fikirlerin bayrağı demek olan partiler, çok defa idealist fakat küçük bir ekalliyetin gayretile yaşar. Benciller ve menfaatçiler fazla ağır bastı mı, parti de zayıflar ve bir gün gelir, parazitlerin yükü altında ezilir, kalır.*”⁴⁸ İşte bu sebeple halkın bayraktarlığını yapan siyasi partiler; iç bünyesine dikkat etmeli, yönetimlerini halkın istek ve parti ideallerini benimsemiş kadrolarca tertip etmeli, aksi yapılanmaları içlerinden temizlemelidirler.

44 Vedat DİCLELİ, “Devletçilik ve Demokrasi”, *Ulus*, 6 Ocak 1946, (Numarasız)

45 Nadir NADİ, “Politika Hayatımızda Müsbet Gelişme İşaretleri”, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1946, sy. 7702

46 M. AKBAY, “Demokrasiye Dair”, *Ulus*, 4 Ocak 1946, (Numarasız)

47 “Bayar’ın Nutku ve Halkın Heyecanı”, *Vatan*, 16 Temmuz 1946, sy. 1845.

48 NADİ, “Politika Hayatımızda Müsbet Gelişme İşaretleri”, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1946, sy. 7702.

Demokrasi mücadelesinden beklenen, “*insanlığa, hürriyete, adalete, ahlâk ve fazilete dayanan, hakikate doğru açık yürekli bir cesaretle bu dâvaya intibak, her türlü ıstırap ve endişeleri eritici bir feragatle gidermeye çalışmak*”⁴⁹ olmalıdır. Partilerin ortaya çıkmasındaki en önemli etken de halkın samimi ruh hali ve ihtiyaçlarıdır. Ferdin huzuru ve refahı için çalışmak ve ferdiyetçiliği ön planda tutmak demokrasinin gerekleri arasındadır. Demokrasinin “*felsefe değil memleket şartlarına uygun icraat*”⁵⁰ olduğunu söylemek, vatandaşlık kültürünün siyasi yapıya büründürülmesini sağlamak en önemli vazife olmalıdır. Demokrasinin ana davasının “*ihtiraslara kurban düşülmesini önlemek için cemiyetin içinde kuvvetli sedler, barajlar, frenler yaratmak*”⁵¹ olduğunu belirten Yalman ise, kimsenin iktidarı kendi rızasıyla devretmeyeceğini, hürriyetin de gizli ve kanunsuz yollarla alınamayacağını önemle vurgulamaktadır.

Nihat Erim de bu konu hakkında, demokrasilerin gerçek niyetlerini halktan saklayamadığını, idare başında olanların ödevinin halka veya mümessillerine her şeyi olduğu gibi söylemek olduğunu belirtmiştir. Demokrat bir devlette sorumlu bir devlet adamının tarih ve millet karşısında aldatıcı mevkiine düşme küçüklüğünü göstermeyeceğine açıklık getirmiştir.⁵²

İnsan aklının şimdiye kadar bulabildiği en iyi yönetim şeklinin demokrasi olduğunu söyleyen Erim, demokrasinin memlekette her birimizin gayretlerinin sonucunda ortaya çıkacağını vurgulamıştır. Bu rejimde ağır yükün vatandaşların üzerinde olduğunu ifade ederek, vatandaşın tesirli murakabede bulunacağına dikkatleri çekmiştir.⁵³

“*Politika Oyununda Dürüstlük*” başlığı altında “Eski Bir İttihatçı” imzası ile gelen bir yazıya tesadüf edilmektedir. “*Siyaset oyununu hileli bir surette oynamaktan bir memlekete hayır gelmeyeceğini*” belirten meçhul yazar, Abdülhamid dönemine ait bir hikâyeyi aktarırken memleketin içinde bulunduğu şartlarla ne kadar benzediğine de dikkat çekmektedir. “*Abdülhamid’in bir tüfekçisi, adamın biriyle tavla oynuyormuş oyunun sonu gelmiş. Tüfekçinin oyunu kazanması için düşüş atmasından başka çare yok. Tüfekçi zarı atmış. İki bir gelmesin mi? Bunun üzerine tüfekçi: “Gözünü sevdiğim düşüş, ne zamanında geldi!” demiş ve öylece oynağa kalkışmış, muhatabı itiraz etmiş: “Aman efendim, düşüş değil, iki bir..” Tüfekçi tabancasını tavlının üzerine koymuş ve şu mukabelede bulunmuş: “Dikkat et bakalım, düşüş mi, iki bir mi?” Oyuncu derhal cevap vermiş: “Hakkınız var,*

49 “Sosyal Demokrat Partisi Dün Resmen Faaliyete Geçti.”, *Vatan*, 10 Mart 1946, sy. 1717 a.g.h.

51 YALMAN, “Uzun Vadeli Mücadele”, *Vatan*, 12 Mayıs 1946, sy. 1781.

52 Nihat ERİM, “Cihan Harbi Ertesinde Demokrasi”, *Ulus*, 17 Şubat 1946, (Numarasız)

53 ERİM, “Devamlı Gayretler”, *Ulus*, 10 Temmuz 1947, (Numarasız)

düşüştür.” Kuvvet ve kudret sahipleri; siyasi talih oyununu, iki biri düşüş diye kabul ettirecek şekilde oynamağa kalkışabilirler. Fakat o zaman buna seçim ve demokrasi diye ad takmağa ne lüzum var? Yapacaklarını hiç zar atmadan yapsalar daha basit olmaz mı?”⁵⁴ diyerek demokrasinin baskıya dayalı bir mantıkla siyasi hayatımızda yer edinmesini eleştirmektedir.

Ahmet Emin Yalman *İç Manzaramız* başlıklı makalesinde “*demokrasi, bir insan cemiyetinin idaresi için tasavvur edilebilecek en ideal sistem değildir, türlü türlü zaafları, mahzurları, riskleri vardır. Fakat buna rağmen bugüne kadar bulunup tatbik edilen sistemlerin en iyisidir. Çünkü şahıs ve zümre ihtiraslarına karşı hiç olmazsa birtakım frenler kurar, açık münakaşa sayesinde kötülükleri açığa vurur, teşhisine ve tedavisine imkân temin eder.*”⁵⁵ demiştir. Geri kalmışlığımızı ileriye götürecek, en ideal hedefi belirlemek için böyle bir frene veya teşhise acilen ihtiyaç olduğu gerçeğini görmezden gelemeyiz.

Sadun G. Savcı demokrasi kelimesinin her bir harfinin ifade ettiği anlamın, demokratik rejimin dokuz şartından birine işaret ettiğini söylemektedir.

D: Dinleme- Bir yerde ki iktidardakiler yalnız kendi söylediklerinin dinlenmesini isterler ve dinlemeğe tahammül edemezler; orada demokrasi yoktur.

E: Edep- Bir yerde ki siyasi muarız ve münekkitlere karşı her türlü edep kayıtları lüzumsuz görülür; orada demokrasi yoktur.

M: Münakaşa- Bir yerde ki hiçbir şey münakaşa edilmez ve her şey “evet efendim, sepet efendim, münasiptir efendim”e tabi tutulur veya tutturulur; orada demokrasi yoktur.

O: Olgunluk- Bir yerde ki iktidar mevkiinde bulunanlarda insaf, müsamaha ve tahammül olgunluğu görülmez; orada demokrasi yoktur.

K: Kanun- Bir yerde ki kanun keyfe göre yorumlanır ve adamına göre kullanılır; orada demokrasi yoktur.

R: Rüşt- Bir yerde ki ne iktidardakiler ve ne de halk siyasi rüşdünü isbat etmemiştir: orada demokrasi yoktur.

A: Adalet- Bir yerde ki adalet bir sözden ibarettir; orada demokrasi yoktur.

S: Serbesti- Bir yerde ki siyasi ve medeni serbesti (dört hürriyet) kayıtlanmıştır; orada demokrasi yoktur.

İ.: İyi niyet- Nihayet bir yerde ki yukarıdan beri sıraladığım demokratik şartlara riayet hususunda iyi niyet bulunmaz; orada demokrasi yoktur.”⁵⁶

54 “Politika Oyununda Dürüstlük, İkibire “Düşüş” Diyen Tüfekçinin Hikâyesi”, *Vatan*, 26 Mayıs 1946, sy. 1795.

55 YALMAN, “İç Manzaramız 1”, *Vatan*, 22 Mart 1946, sy. 1729.

56 Sadun G. SAVCI, Kır Kadı, “Uzun Boylu Davranmaya Ne Hacet!”, *Vatan*, 21 Haziran 1946, sy. 1820.

diyerek demokrasiyi uzun cümlelerle anlatmaya gerek olmadığını uzun yazıları ve makaleleri okumadan demokrasinin kolaylıkla anlaşılacağını ifade etmiştir.

Yalman, “*Ganimet Galibindir, Sistemi Tasfiyeye Uğramalı*” başlığını taşıyan makalesinde demokrasinin başka memleketlere karşı gösteriş olsun diye kabul edilen bir usul olmadığını, hak ve hürriyetleri en sağlam garantilere bağladığını, bekamızın temini için milletin iradesinin tecelli etmesinin de gerekli olduğunu belirtmiştir. “*Ganimet arayan mideci politika gangsterlerine karşı millî bünyeyi en iyi koruyan sistem demokrasidir. Demokrasi insanların keyfi iradesine ve iştihasına karşı siyasi bir fren olarak düşünülmüştür. Bu freni zahirde var göstermek, hakikatte hükümsüz bırakmak ve iktidarı suiistimal etmek yolunda gidişlere vakit vakit bütün insan topluluklarında tesadüf edilmiştir. “To the Victors belong the spends” yani “ganimet galibindir” nazariyesi bir vakitler Amerikâda, İngiltere’de demokrasi usulünü kabul eden diğer memleketlerde sık sık ileri sürülmüş ve çapulcu partiler tarafından bir nevi siyasi meşruiyet ifade eden bir nazariye şeklinde kullanılmıştır. “Ganimet galibindir” nazariyesi yerine “hak milletindir” nazariyesini koymak için milletlerin gözlerini açmaları ve çetin mücadelelerin zahmetini göze almaları lâzım gelmiştir.”⁵⁷ Millettin yıllardır hakkını alma yolunda giriştiği mücadelenin neticesinin güçlü olanlar arasında bölüşülmesi, bütün ümitlere gölge düşmesine sebep olmuştur. Hakkı olanı haksızlıkla itham etmek veya hakları gasbetmek kolay olandır. Oysa güç işlere talip olmakla haklar teminat altına alınabilir. Halkın güveninin yitirilmesinde etkili olan da hiç şüphesiz bu hak mücadelesidir.*

Ali Fuat Başgil ise demokrasi ile ilgili düşüncelerini Vatan Gazetesi’nde, “*Bir memleketin demokrasi usulile idare edildiğinin ilk delili ve görünürdeki işareti, o memleketin hükümet işlerinde, bir veya birkaç şahsın yahut bir menfaat zümresinin değil, halk içinden çıkan bir ekseriyetin reyinin ve görüşünün hâkim olmasıdır. Demokrasiyi bir hükümet sistemi olarak farikalandıran nokta tekrar edelim ki, budur.*”⁵⁸ şeklinde dile getirmiştir. Halka göre yönetim biçimi demokrasinin adresi olarak belirlemektedir. Başgil, demokrasi ile ilgili değerlendirmelerine devamla şunları söylemektedir: “*Demokrasi insan severlik ve sayarlık, başkalarını düşünürlük, başkaları uğruna kendini feda ederlik gibi yüksek duyguların hayat ve cemiyet için teşkilatlanmasıdır. Ve bu itibarla demokrasi, her şeyden evvel, bir cemiyet görüşü ve bir hayat telakkisi, bir ruh ve terbiye ve bir ahlak nehridir... Demokrasi, hürriyet ve müsavat esasları üzerinde yükselen bir adalet rejimidir... Bir*

57 YALMAN, “Ganimet Galibindir Sistemi Tasfiyeye Uğramalı”, *Vatan*, 28 Mayıs 1946 sy. 1797.

58 Ali Fuat BAŞGİL, Fikirler ve Tenkidler “Demokrasi Nedir? 4”, *Vatan*, 7 Mayıs 1946, sy. 1775.

memlekette hükümet, hayat ve cemiyet için sırf bir vasıta ve bir makinedir. Ve her makine gibi bu makinenin de değeri, onu kurup işleten insanları terbiyesine, ilmi ve ahlaki değerine tabidir. Bu insanlar sırf bir ekseriyete mensup olmak itibarile bir değer almaz. Ekseriyet, sırf ekseriyet olduğu için bir kıymet ifade etmez. Çokluk ve azlık bizatihi bir ahlâk kaynağı olmaz. Çokluğun hükümeti mutlaka hakkın ve adaletin teminatı sayılmaz.”⁵⁹ Bu düşüncelerden çıkarılacak sonuç; çoğunluk hükümetinin müşterek arzu ve dileklerin yerine getirilmesinde çok fazla etkin olmadığıdır. Bu durumda demokrasinin temininde çoğunluğun oluşmasından önce hakkı ve adaleti temin etmenin zarureti belirlemektedir. Demokrasinin ferde otonomi tanımak olduğunu ifade eden Başgıl, her milletin lâıyk olduğu demokrasi şeklini bulacağını, en iyi hükümet şeklinin demokrasi olduğunu belirtmiştir.⁶⁰

Nadir Nadi, demokrasi ile ilgili görüşlerini şu sözleriyle dile getiriyor: “İşte demokrasi dediğin de budur. Herkes bildiğini okuyacak, her abhap ezberindeki şarkıyı tutturacak, memleket meselelerine dair fikir edinmek isteyen yurddaş da, bütün yazılan ve söylenenleri okuyup, dinledikten sonra, hiç kimsenin tesiri altında kalmaksızın kendi hükmünü, kendi vicdanına göre verecek. İktidar yerindekiler için de, halk için de en güç şey belki demokrasinin bu laklakiyet tarafına alışmak, onu iyice hazmetmektir. Çünkü demokrasiyi bir kuru gürültü rejimi olmaktan kurtarmak, yabud bir sokak kavgası rejimi haline düşürmemek, ancak her yazılan yazıya ve her söylenen söze tahammül etmesini öğrenmekle mümkündür.”⁶¹ Toplumsal dengeyi ayakta tutan müelliflerin, kontrol yetkisinin kendi üzerlerinde olduğu etkisinden kurtulup, ahlaki temellerin sağlamlığı esasına dayanarak, sözün gücünü de halktan almaları gerekmektedir. Bu zorunluluk toplumu kontrol eden medyanın en büyük güç olduğu günümüzde daha büyük önem taşımaktadır.

Demokrasilerde tenkidin bir muhalefet imtiyazı olmadığını ileri süren Falih Rıfkı, bir partinin, muhalefetin çok defa insafsız, hatta esassız, yalnız itibardan düşürmeği ve yıkmağı hedef tutan tenkidlerinden fazla, kendi içindeki samimi tenkit ve iyi niyetli denetleme ile yaşayarak kuvvetleneceğini vurgulamıştır. “Muhalefet iktidar partisinin muvaffak olmamasına, onun muvaffakiyetlerini gizlemeye, dikkatten kaçırılmaya çalışarak çaba gösterir. İktidar ise, kendi hükümetlerini muvaffak kılmak için partilerinin

59 BAŞGİL, Fikirler ve Tenkidler “Demokrasi Nedir? 5”, *Vatan*, 11 Mayıs 1946, sy. 1780.

60 BAŞGİL, “Demokrasi Yegâne Kanuni Rejimidir”, *Vatan*, 25 Nisan 1949, sy. 2846.

61 Nadir NADI, “Tenkidler ve Seçimler”, *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1946, sy. 7796.

itibarını yükseltmeye çalışır.” sözleriyle iki parti arasındaki farkın burada yattığına dikkatleri çekmiştir. İktidar makamında gözü olanın suçlamalarda bulunmasının bir partici için ayıp sayılmayacağını, memlekete faydalı işi kendi kanaatleri ile görebileceğini ifade etmiştir.⁶² Bir siyasi cemiyet veya devlette siyasi fırkaların yokluğunun orada hürriyeti de yok ettiğiinden bahseden Tarık Zafer Tunaya, muhalefetin hürriyetin ifadesi ve teminatı olduğunu vurgulamıştır.⁶³ Falih Rıfkı Atay da, “*Ne iktidara yalnız düşün kalma kaygısı, ne de muhalefete yalnız iktidar hırsı doğru yolu gösterebilir. Her ikisinin de ortaklaşa mahzuru vazifenin unutulması ve hizmet fikrinin bir yana bırakılmasıdır*” diyerek, karşılıklı güvensizliğin partiler arasında tartışmaları doğurduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

Vatan Gazetesi’nde imzasız çıkan “*Demokrasinin Şaşmaz Ölçüsü*” başlıklı makalede Churchill’in 1945’de İtalya’da irad ettiği nutkuna temas ederek demokrasiyi tarife çalışmıştır: “*Ey milletler! Demokrasiye ve hür iradeye sahip olup olmadığınızı anlamak isterseniz şuna dikkat edin; başınızdaki hükümeti kanuni mecralardan, zorsuz ve ihtilalsiz bir surette değiştirip yerine kendi iradenizle diğer bir dileğinizi getirebiliyor musunuz? – Öyle ise demokratsınız; idare şekliniz böyle ise demokraside yaşıyorsunuz... Yoksa hayır?*”

“*İngiliz siyasi muharrirlerinden Wickhan Steed, 1937’ de çıkan bir kitabında ise şöyle diyor: “Milletler ne zaman şurasını anlayacaklardır ki, parlamenter ve demokratik hükümet usulüne karşı yegâne itham silahı olan ağırlık, battallık; hükümeti değiştirmek zarureti hasıl olan zamanlarda bir ihtilalin zahmet ve masraflını tasarruf etmek için peşin ödenen bir nevi sigorta ücretidir.*”⁶⁵ Makaleyi kaleme alan şahıs; “*Bir hükümetin, serbest bir seçimin vereceği neticeyi dürüstlükle göze alması; bu serbest seçim aleyhine netice verirse tam bir memleket sevgisini ve feragat içinde yerini ekseriyeti kazananlara bırakması ve sulh, edep ve sükûnet içinde, kavgasız patırtısız iktidar mevkiini terk etmesi ve muhalefetin yer alması hadisesi*”nin⁶⁶ 1946 ortamında henüz uygulamaya konulmadığını, demokrasinin gereklerinin henüz yeterince idrakinin mümkün olmadığını anlatmaya çalışmıştır.

Tek parti hareketinin istibdat olmaktan kurtulması yolunda da tavsiyelerini sunan Yalman, “İnhisarcı gruplardan birinin bırakıp, diğerinin işbaşına geçmesinin demokrasi olarak telâkki edilmesinin yanlışlığı”⁶⁷

62 ATAY, “Kendi Kendimizi Tenkid”, *Ulus*, 10 Eylül 1947, (Numarasız)

63 Tarık Zafer TUNAYA, “Muhalefetin Lüzumu”, *Vatan*, 11 Eylül 1949, sy. 2983.

64 ATAY, “Güven Yolunda Bir Gelişme”, *Ulus*, 15 Eylül 1947, (Numarasız)

65 “Demokrasinin Şaşmaz Ölçüsü”, *Vatan*, 25 Haziran 1946, sy. 1824.

66 a.g.m.

67 YALMAN, “İç Manzaramız 2”, *Vatan*, 23 Mart 1946, sy. 1730.

üzerinde duruyor. “*Halka vakit vakit türlü türlü şekillerde yem borusu çalan, fakat memleketi imtiyazlılara mahsus bir çiftlik halinde tutan inhisarcı tek partilerin idaresi altında hiç şüphesiz türlü türlü işler de yapılır ve birçok terakki hamleleri kaydedilir. Fakat seciyeye ait kıymetler geliştiği ve asıl kökler zaafa uğradığı için kısıkanç ve titiz bir inhisarcı ve merkezîyetçi idarenin tesadüfî faaliyetleri, millî bünyeyi ahenkli ve devamlı bir şekilde kuvvetlendiremez ve akıncı bir ruhla ve elbirliğiyle çalışmak imkânlarını hazırlayamaz.*”⁶⁸ Bu sebeptendir ki, CHP’nin kendi bünyesinde yapacağı tasviye olumlu yönde gelişmelere zemin hazırlayacaktır. Yine Yalman, “*Tek parti politikacılığının sığ sulara karaya oturmasından dert yanarak, bunun mesuliyetinin tek parti siyasi havasının yüksek vasıfta adam yetiştirmeyen ve mevcudun seviyesini silindirden geçiren mutad istidatlarda aranması gerektiği*”⁶⁹ üzerinde durmuştur. CHP’nin kendiliğinden demokratik olduğunu ifade eden Falih Rıfki, kanaat ayrılıkları ve mizaç bağımsızlığına karşı CHP’nin beslediği saygıdan söz etmiştir. Yapılan bütün faaliyetlerin temelinde millî egemenlik prensibinin yer aldığını belirterek, memleketi tam bir demokrasiye kavuşturmaktan başka bir niyetin olmadığını da üzerinde durmuştur.⁷⁰

Yalman, “*tek parti inhisar ve vesayetlerinin mutad tipine nisbetle halkın daha itidalli, daha insaflı, daha sabırlı davranmalarının lehimize kaydedilecek bir meziyet*”⁷¹ olduğunu belirtmiştir. Bu durumun memleket hesabına çok zararlı bir yönü olduğunu dile getirerek, çoğunlukla şiddete dayanan tek parti idaresinin, ak ve kara koyunları birbirinden ayırıp, seciye sahipleri buna boyun eğmediklerini, başını koltuğu altına alarak mücadele hevesi duyduklarını anlatmıştır. “*Abdülaziz’in, Abdülhamid’in istibdatlarına ve İttihat ve Terakkinin şiddete ve tahakküme dayanan hareketlerine karşı uyanan mukavemet hareketleri belki de canların yakılmasına, ocakların sönmesine yol açmıştır, fakat aynı zamanda millet içinde fedakârlık ve feragat ateşi yanar bir halde tutmağa saik olmuştur. Sizin itidalli vesayetiniz, mukavemet duygularını uyuşturmuş, birçok şahsiyetleri silindirden geçirecek makbul sayılan umumi bir tipe uygun bir hale vardırılmıştır. Umumi bünyenin hassasiyetini, hastalığa mukavemet kudretini azaltmıştır.*” sözleriyle bir milletin ebedî hazinesinin, vakit vakit vücuda getirilen maddi teçhizat olmadığını, böyle maddi teçhizatı her müstemleke devleti müstemlekelerinde de vücuda getirmeğe uğraştığını aktarmıştır. Asıl hazinenin milletin istifa edeceği

68 YALMAN, a.g.m.

69 YALMAN, “Halk Partisi Kuvvetini Bilmiyor”, *Vatan*, 3 Mayıs 1946, sy. 1772.

70 Falih Rıfki ATAY, “Hangi Devir Nihayet Bulmalı?”, *Ulus*, 25 Nisan 1946, (Numarasız)

71 YALMAN, “Halk Partisi Azasıyla Bir Hasbihal”, *Vatan*, 10 Mayıs 1946, sy. 1779.

sistem olduğunu vurgulayan Yalman, tek partinin yarattığı disiplin ve uyarılık ruhunun; bu hazineyi kemirerek , evet diyene mevkii veren, emek sarf etmeden iltimas ve intisap yoluyla terfi etmek imkânlarını açık tutan, kendi adamları tarafından yapılan kötülükleri örtbas etmeğe meyil gösteren, hareketlerinin hesabını veremeyen ve kötülük üzerinde yakalanan adamı bugün işten çıkararak yarın belki de daha mühim bir işte kullanan bir pozisyonun içine düştüğünü ifade etmiştir. “*Millete hiçbir zaman tam hesap vermemiş, meseleleri aydınlatmamış, resmî siyasi edebiyatın mutad ağzile örtmüştü, hiçbir esaslı tetkike dayanmadan, yapılan tecrübelerden hiçbir ders almağa tenezzül etmeden, müşavereye kıymet vermeden sırf sabit fikir veya gösteriş kasdile hesapsız teşebbüslere atılarak milletin taşımağa mecbur olduğu iktisadi yükü fuzuli yere ağırlatmıştır. Her iş merkezîyete doğru gitmiş, meziyetli insana ve zamana kıymet vermeyen gidiş gittikçe gelişmiş, kadrolar gittikçe büyümüş, verim gittikçe azalmıştır.*”⁷² diyen Yalman, büyük ölçüde bugünün manzarasına da ışık tutmuştur.

Tek parti zihniyeti hakkındaki düşüncelerine “*Devlet Başkanının Sözleri*” başlıklı makalesiyle devam eden Ahmet Emin Yalman: “*Tek parti sisteminin adam seçme, beğenme ve kullanma usulü; şahsiyeti yok edecek, feragatli akıncı tipleri gitgide bezdirip inkızaza uğratacak ve çalışma hazzını ve insanca vekarı baltalayacak bir usuldür. Gidiş ne kadar maddi iş başarırsa başarısın, bundan bir memlekete hayır gelemez, çünkü her attığı adım; bir milleti asıl yaşatan feragat ve fedakârlık sermayelerini hazır yiyip tüketmek gibi neticeler verir. Milleti nefes almak için bile muhtaç olduğu güven ve huzurdan mahrum bırakır ve hak aramak imkânlarının hayatta yer almasına mâni olur.*”⁷³ diyerek tek parti sisteminin yarattığı marazi yapıdan bahsetmektedir.

Yalman, “*Ya tek parti diktatörlüğü baki kalacak, yani bu memlekette garp tipi değil, şark tipi uydurma demokrasi hüküm sürecek, veyahut gönül rızasile ve iyi niyetle hakiki demokrasiye doğru gidilecektir.*”⁷⁴ demek suretiyle “*tek parti inhisarının neticesinin iflas olduğuna*”⁷⁵ dikkatleri çekmiştir.

Tek parti zihniyetinin itaat esası üzerine kurulduğunu, sistemin kanunu hiçe sayarak her keyfi emri yerine getiren memur tipini makbul saydığı için bu tarz memurların yetişmesi istidatlarını geliştirdiğini belirtmiştir. Dürüstlerin kenara atıldığı veya ezildiği, halkın derdine kıymet vermeyen, günü gününe yaşamaya bakan, tenkitçiye hücum ederek halkın gözünde çürütmeye çalışan bir sistemin artık halk nazarında kıymetinin

72 YALMAN, “Halk Partisi Azasıyla Bir Hasbihal”, *Vatan*, 10 Mayıs 1946, sy. 1779.

73 YALMAN, “Devlet Başkanının Sözleri”, *Vatan*, 21 Mayıs 1946, sy. 1790.

74 YALMAN, a.g.m.

75 YALMAN, a.g.m.

kalmadığı görülmektedir.⁷⁶ Tek parti sisteminin Türk nesline memleket hizmetinde fikir mücadelesi yapacak siyasi hizmet imkânlarını kapadığından bahseden Samet Ağaoglu, DP'nin kurulmasıyla bu kapının açıldığına temas etmiştir.⁷⁷

Aslında bu köklü eleştirilerden alınacak önemli dersler vardır. Fırsat düşkünlerinin ellerinde bulundurdukları imkânlar sayesinde şartları hep kendilerine göre ayarlamaları, halkın biraz daha ezilmesine ve hakkının gasp edilmesine sebebiyet vermiştir. Halk adına dengelerin kurulması, hoşnutluğun meydana gelebilmesi, istikrarın sağlanabilmesi için tek parti gidişinden kurtulma zarureti iyiden iyiye varlığını hissettirmiştir. Tek parti zihniyetinin sırtını yere getirirken istenilenin yaldızlı demokrasi olmadığı da bir gerçektir. Gerçekte istenilen, mücerret parlaklığa bürünen nazariyelerden arınmış, daha fazla hürriyeti, daha çok sükûn ve huzuru temin eden, hakiki demokrasi beklentisinden başka bir şey değildir.

Keyfi iktidar gidişinin ne ölçüde devam edip etmeyeceğini sorgulayan Ahmet Emin Yalman, “*Bu memleket, geçici şahıs ve zümrelerin nüfuz ve tesiri altından kurtularak, bütün vatandaşlar için müsavi hak ve fırsat esasına dayanan bir devlet telakkisine varacak mı? Vatandaşların alışma hazzından, yaşama ferahlığından, insanlık vekarından uzak tutan keyfi iktidar gidişi, yeni bir kılıkta devam edip gidecek mi?*”⁷⁸ derken tek parti gidişinin sona erip ermeyeceğinin endişelerini de taşıdığı görülmektedir.

Sadun G. Savcı “*Propaganda*” başlıklı makalesinde; “*Senelerce tek parti ve iki dereceli seçimle idareye alıştırılmış bir memlekete de en geniş manasile demokrasi bir gün içinde paraşütle gökten inmez ki, indirilmez ki... Bundan dolayı CHP'ye de fazla kusur bulmak doğru değildir. Yıllarca oturduğumuz bir evden, hatta daha iyi bir eve çıkmak zorunda bırakılsak canımız sıkılır, çıkmak istemeyiz. Çeyrek asır iktidar koltuğuna tek başına ve devamlı olarak oturmağa alışmış, hatta otura otura koltuğa kendi şeklini vermiş bir vücut, elbette ki, ne kadar zayıf ihtimalle de olsa, o koltuğa başka rakip çıkmasını kolay kolay hoş görmez.*”⁷⁹ diyerek CHP'nin tutumunun kendi ölçüleri içinde haklı olduğunu iddia etmektedir. Alışkanlıkları birdenbire terk etmenin zorluğunu fark eden CHP'ye göre, iktidar mevkiini bırakmak hiç kolay değildir. Zaten bu durumun tabii bir uzantısı olarak da CHP muhaliflerinin işini zorlaştırmayı, aleyhte propagandalar yapmayı tercih etmiştir.

Celal Bayar, “*Görülüyor ki Türk Milleti tek parti idaresini istiyerek, severek benimsemiş değil, bu idare ona kabul ettirilmiştir. O halde tek parti*

76 YALMAN, “Kırılan Emniyet”, *Vatan*, 24 Temmuz 1946, sy. 1853.

77 Samet AĞAOĞLU, *Siyasi Günlük-Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul 1993, s. 36.

78 YALMAN, “Gözümüzü Artık Açmalıyız”, *Vatan*, 23 Mayıs 1946, sy. 1792.

79 Sadun G. SAVCI, Kör Kadı, “Propaganda”, *Vatan*, 25 Mayıs 1946, sy. 17994.

*emrivakii ya filî durum, ya kanunlara dayanılarak yürütülebilmiş, yabut da kanun dışı zorlamalar mahsulü olarak yaşayabilmiştir. Bizim kanaatimiz odur ki, tek parti emrivakii kanun dışı zorlamalarda değil, mesnedini bugün antidemokratik kanunlar diye bilinen hükümlerde bulmuştur.*⁸⁰ diyerek tek parti idaresine dayanan gidişin halkı memnun etmediğini ifade etmiştir. “*Tek partinin murakabesiz gidişi yüzünden memleketin uğradığı enerji, zaman ve para israfları, geciktirilen gelişme imkânları, içtimai istifanın fena ölçülere göre yapılmasından ileri gelen fenalıklar, vasiliğin yarattığı ablâk düşkünlüğü, şahsi me’suliyet duygusunun uyusukluğa uğraması gibi mahzurlar, ağır bir yekûn teşkil eder.*”⁸¹ diyen Yalman ise, Halk Partisi’nin mazideki tek parti hastalığının yarattığı neticeleri de gün yüzüne sermektedir.

Sevgi ve itibar kazanmanın yolunun, geçmişin hesaplarını toptan tarihe gömmekle mümkün olacağını belirten Yalman, “*tek parti gidişinin zedelediği kanuni ve ruhu ve devlet mefhumunu tamir için en iyilerimizden bir milli hükümet kurmanın*” gerekliliğine temas etmektedir⁸². Şahsi politikalar yüzünden kurulmaya çalışılan nizamın bozulmasının sesimizi dünyaya duyurmaya çalıştığımız bir süreçte kendi ellerimizle boğulmaya çalışılması da manasız görülmektedir. Millet olarak, yeni bir yol tutmuşken, kendimize çekidüzen vermeyi ihmal etmenin ideal dürüstlük anlayışıyla bağdaşmadığı da aşikardır. “*Özümüzü sözüümüze uyduramama*”⁸³ yanlışlığı, politik eylemleri de âtil duruma düşürmektedir.

Keyfi iktidarlara alışanların kolay kolay yerlerinden vazgeçemedikleri görülmektedir. “*Dünyanın her tarafında tesadüf edilen inhisar gidişleri, kendi kendileri hakkında şöyle düşünmeye alışmışlardır: “Devlet biziz, hükümet biziz, millet biziz... İnkılap benim vasiliğim altındadır. Benim keyfi iktidarına olan itirazlar; devlete, hükümete, millete, inkılabı karşı gelme demektir.” Murakabesiz ve frensiz insan toplulukları içinde pek tabii olarak gelişen, en kıymetli insanları bile gitgide baştan çıkararak ve sandalye hastası ve tiryakisi yapan keyfi iktidar meyil ve itiyadı; iktidar mevkiinin hakiki demokrasiye olan mukavemetinde mühim bir rol oynamakla beraber asıl hakim tesir; ancak keyfi inhisar muhitlerinde evet demek, nabza göre şerbet vermek, gösteriş yapmak, huluskârlık sanatını en ince derecelere çıkarmak gibi usullerle külah kapmaya çalışan ve berrak ve dürüst bir gidiş içinde kendi hesabına beka ve safa imkânı görmeyen tufeyli unsurların türlü türlü vasıtalar ve tezvîrlerle devam ettirdikleri beka mücadelesinden ibarettir. Bunlar; yaşamalarına ve gelişmelerine imkân veren muhitin devam edebilmesi için*

80 “Celal Bayar’ın Nutkunun Tam Metni”, *Vatan*, 6 Nisan 1947, sy. 2604.

81 YALMAN, “Kelime Oyunları”, *Vatan*, 25 Ağustos 1947, sy. 2243.

82 YALMAN, “Sevgi ve İtibar Kazanmak Yolu”, *Vatan*, 5 Ocak 1947, sy. 2013.

83 YALMAN, a.g.m.

*can haviyle çalışıyorlar ve kardeşi kardeşe düşman etmeğe ve sis yaratmağa uğraşıyorlar. Bu tipteki bir avuç adamın kendi hesaplarına olan didinmeleri; bu memlekette yaşayan milyonlarca vatandaşa daima çok pahalıya mal olmuştur, bugün de olmaktadır.*⁸⁴ Bu tarz uygulamaların bu memleketi ileriye götürmesinin beklenemeyeceği gerçeği ortadadır.

“İki yüzlü gidışler”in en fazla vatandaşları gücendireceğini söyleyen Yalman, “*milletin olgun ruhu karşısında dâvayı kazanmalarının zor olacağına değinerek, devam ettikleri takdirde berbat bir kumar oynayacaklarını*”⁸⁵ belirtmiştir. Siyasi hayatımızın geleceği ve köklü bir düzen tesisi için CHP’nin demokrasi yolunun kapısını aralamak yerine sonuna kadar açması gereklidir.

Maddi menfaatin ve ihtirasın gün yüzüne çıktığı, tesanüt bağlarının zayıfladığı bir dönemde “*ikinci bir partinin Halk Partisi’nin imdadına yetiştiğini, memlekette tek partiden, yani Rus tipi demokrasiden, çift partiye serbest münakaşaya, yani garp tipi demokrasiye intikal hareketinin sarsıntısız bir surette geliştiği*”⁸⁶ görmek mümkün olmuştur. Bu durumun aksine yorum yapanlar da yok değildir. Vatan Gazetesi’nde partilerde son durum hakkında bilgi verilirken, çok partili hayata geçişle ilgili olarak, “*Bizim için tek parti az, fakat ikiden fazlası da çoktur.*”⁸⁷ denilmiştir. Demokrasilerin içinde bulunduğu en büyük tehlikenin “*safsata ve şarlatanlık çamuru*”⁸⁸ olduğunu söyleyen Ali Fuat Başgil, “*Demokrasiyi bu tehlikelerden korumak için bir çare vardır; o da hükümet konağının anahtarını hakiki, ciddi ve açık bir ekseriyetin eline vermektir.*”⁸⁹ Burada belirtilmesi gereken bir husus da şudur: İdeal devlet düzeni için her türlü imtiyazdan kaçınıp, kadrolaşırken gereken tasfiye ve takviyeyi yapmak zaruridir. “*Partiler, hem hükümet ve idare için birer hazırlık ekibi, hem de siyasi mücadeleler de birer disiplin kadrosudur. Partiler, mevcut fikir ve kanaat akışlarının gruplaşması ve kuvvetli birer terbiye ve disiplin teşkilatı haline gelmesidir.*”⁹⁰ Siyasi hayatta partiler, “*umumi mekanizmanın iyi işleyebilmesi, vatandaşın istiklâl hürriyeti içinde olmasını temin etmek, icra vazifesinin yük ve mesuliyetini üzerlerine almakla görevlidirler.*”⁹¹ Partiler amaçlarının dışında faaliyet gösterirlerse, “*vatandaşlar arasındaki duyguların zehirlenmemesine de*

84 YALMAN, “Gözümüzü Artık Açmalıyız”, *Vatan*, 23 Mayıs 1946, sy. 1792.

85 YALMAN, a.g.m.

86 YALMAN, “İç Manzaramız 4”, *Vatan*, 25 Mart 1946, sy. 1732.

87 Çala Kalem, “Partilerde Son Durum”, *Vatan*, 27 Mart 1946, sy. 1734.

88 Ali Fuat BAŞGİL, “Fikirler ve Tenkidler, Demokrasi Nedir? 3”, *Vatan*, 23 Nisan 1946, sy. 1763.

89 BAŞGİL, a.g.m.

90 BAŞGİL, a.g.m.

91 “Mecrasından Taşan Parti Fikri”, *Vatan*, 13 Nisan 1946, sy. 1751.

dikkat etmelidirler."⁹² Olması gereken ve özlemine çektiğimiz tablo da bundan başka bir şey değildir.

DP'nin kuruluşu ile en çok tartışılan konu da asıl demokrasi taraftarı olanların demokrasiyi zedelediği fikridir. "*Düşmanlar demokrasiyi yıkmak için kendilerini asıl demokrasi taraftarı ilan etmekte fayda görüyorlar. Bu propaganda silahıdır; bir harp hilesidir.*"⁹³ "*Fakat demokrasiye çekilen en büyük silahın yanlış propaganda olduğunun*"⁹⁴ da bilincinde olmak gereklidir.

Muhalefetin en meşru ve tabii hakkının hükümet yerine göz dikmek olduğunu söyleyen Nadir Nadi "*demokratik prensipler açısından bu durumun meşruluğundan*"⁹⁵ bahseder. Fakat "*Türk inkılâbının özünün kurtarılması yolunda CHP'nin uzun yıllar murakabeden mahrum yaşadığını ve şimdiye kadar memleketimizde kurulan partilerin en büyük kusurlarının kontrol vazifesini azımsayarak, ilk hamlede hükümetin başına geçmek istemeleri olduğunu*"⁹⁶ söylüyor. "*Özü ve ülküsü ne olursa olsun, muhalefetin tabii fonksiyonu kontrol ve murakabeden ibarettir, bunu böyle anlamayanlar muhakkak çok basit ve dar kafalı adamlardır.*"⁹⁷ sözleriyle muhalefetin başkaca vazifesinin olmadığını vurgulayarak bir anlamda demokrasiyi dar kalıplara oturtmaya çalışmıştır. O dönemin demokrasi gereksinimi demek ki, bazı şahısların zihinlerinde göz boyama olarak telakki edilmiştir.

Yine Nadir Nadi "*Millî Şefî Dinlerken*" başlıklı bir makalesinde bu hususa temas eder: "*İktidar yeri bir gaye değil, ancak bir vasıta. Yurt menfaatlerinin azami bir titizlikle korunması ve yurd işlerinin azami bir başarı ile yürütülmesi uğrunda bir vasıta...Bunu temin etmek mutlaka iktidar sandalyesine oturmağa bağlı değildir... Daha verimli, daha çalışkan bir Türkiye istiyoruz. Daha az hata işleyen bir hükümet makinesi kurmak amacındayız. Bunun dışında bir gaye güden muhalefet, vazifesini kavramıyor demektir.*"⁹⁸

Nadi, iktidarın bir vasıta olduğunu, amaçlanan hedeflerin muhalefette iken de yapılabileceğini belirtiyor. Bu düşünce tarzı muhalefete bir noktada söz hakkı tanımamak ve muhalifleri hafife almak olarak nitelendirilmelidir. Çünkü iktidara asla talip olmamaları yolunda yapılan bu nevi telkinler, muhalif cephenin işten anlamayan, programını geliştirmemiş tecrübesizler olarak algılanmasına yol açacak tarzda yorumlardır. Halkı olumsuz yönlendirmelerin yerini, kendi vicdanlarıyla baş başa bırakmaları yoluna dönüşüm göstermesi demokrasi de olması gerekeni de ortaya koyacaktır.

92 "Mecrasından Taşan Parti Fikri", *Vatan*, 13 Nisan 1946, sy. 1751.

93 "Sütünlar Arasında, Hilekârlık, Suikast ve Propaganda", *Vatan*, 17 Nisan 1946, sy. 1755.

94 "Halk Partisi Yol Ağzında", *Vatan*, 19 Nisan 1946, sy. 1757.

95 NADİ, "Muhalefetin Birinci Vazifesi", *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1946, sy. 7794.

96 NADİ, a.g.m. *Cumhuriyet*, 29 Nisan 1946, sy. 7794.

97 NADİ, a.g.m.

98 NADİ, "Millî Şefî Dinlerken", *Cumhuriyet*, 5 Mayıs 1946, sy. 7800.

Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ise, “*iktidarda bulunan bir partinin diğer bir parti tarafından murakabe ve kontrol edilmesini demokrasinin ruhu saydığını, siyasi olgunluğa bağlı adımlarla bunun gelişeceğini*”⁹⁹ belirtmiştir.

Tek parti sisteminde görülen eksiklerin demokrasi ile giderilemeyeceği düşünülebilir. “*Demokrasi ölçüsile devlet; bütün milletin ezeli ve ebedi varlık haklarına ve menfaatlerine bekçidir, milleti hariçle olan münasebetlerde temsil eder ve millet namına taahhütlere girer. Hükümet ekseriyetin hoş gördüğü gidişin tatbiki ile meşgul olur, fakat aynı zamanda bütün vatandaşların hakkını ve menfaatini kanunun emrine göre ve hiç taraf tutmamak ve imtiyaz tanımamak suretile korur.*”¹⁰⁰ Gerçekten uygulanma sahası bulunduğu demokrasinin faydalarından istifade etmek mümkün olacaktır. Millet olarak susuzluğu çekilen en önemli hususun, hiç şüphesiz hakların millete eksiksiz verilmesi olduğu düşünülmelidir. Devlet, hükümet, parti ve millet unsurlarının hudutsuz şekilde birbirlerine müdahaleleri beklentilerimiz açısından hoş olmayacak manzaralara kapı aralayacaktır. “*Millî iradeye dayanmağa lüzum görmeden açık gözlük ve baskın yolile siyasi mevkiiler zapt etmeğe çalışanları, demokrasiyi lafta bırakanları ve gözbağcılık etmeğe uğraşanları; millet hiçbir zaman affetmeyecektir.*”¹⁰¹ Yalman’ın bu konuda söyledikleri, millî iradeyi hiçe sayarak, iktidara meyledenlerin milletin hakkını gözetmediklerini ortaya koymaktadır. İşlerine geleni yaptıktan sonra arkalarına dönüp bakmayan anlayış tarzının artık eskidiği görülmektedir. Halkın, gözünün hiçbir zaman açılmasının istenmeyişinin sebebi de rahatça hüküm sürme arzusundan kaynaklanmaktadır.

Fuat Köprülü, demokrasinin her şeyden önce ahlâki esaslara dayanan bir siyasal sistem olduğunu dile getirerek, demokrasinin açıklık, samimilik, dürüstlük gibi temellere dayanmadıkça ciddi olarak kurulmasına imkân olmadığını vurgulamıştır. “*Demokratik rejimleri ayakta tutan ahlâki esasların dürüstlük, kanun ve nizamla bağlılık prensiplerinin daima göz önünde tutulması, millî birlik ve beraberlik ruhunun ve memleket menfaati düşüncesinin her şeyin üstünde kalmasının*” bunların başında geldiğini belirtmiştir. Demokratik rejimlerde siyasi ahlâk kaidelerine riayet etmeyenlerin komünist ve faşist partiler olduğunu dile getiren Köprülü, her türlü isnat ve iftiralarda bulunarak, memleketteki manevi değerleri lekelemenin amaçları olduğunu dile getirmiştir.¹⁰²

99 “Başbakanın Demeci”, *Vatan*, 30 Nisan 1946, sy. 1769.

100 YALMAN, “Kurulmanın Arifesinde”, *Vatan*, 27 Nisan 1946, sy. 1766.

101 YALMAN, “Değişen Bir Yol”, *Vatan*, 29 Nisan 1946, sy. 1768.

102 Fuad KÖPRÜLÜ, “Demokrasilerin Ahlâki Esasları”, *Vatan*, 13 Mart 1950, sy. 3167.

Abidin Daver, demokrasiden iyi oy almanın üç şartı olduğunu söylemiştir. “*Müteaddid partilerin iştirakile yapılacak tek dereceli ve gizli reyli serbest bir seçim, milletin kendi idaresi için kendi iradesini tecelli ettirmesi demektir. O halde imtihanın birinci şartı, rey sahibi olan her vatandaşın sandık başına giderek reyini kullanmasıdır. İkinci şart, seçimlerin tam bir serbeslik içinde yapılmasıdır. Üçüncü şart da, bütün partilerin seçime iştirak etmelerini âmirdir.*”¹⁰³ Halk, hükümet ve partiler için olgunluk imtihanının bu şartların yerine getirilmesiyle mümkün olacağı görülmekle beraber, şartların uygulanabilirliği siyasi hayatımızda yaşadığımız en önemli polemik unsurunu oluşturmaktadır. Millî Şefin 19 Mayıs 1946 yılındaki nutkuna dikkatleri çekersek: “*Tek dereceli seçim, Türk demokrasi tarihinde yeni bir tekâmül hamlesi ve yeni bir siyasi inkılabın başlangıcıdır. Bu yeni inkılabı da başarıya götürmek hakikaten milli bir vazifedir. Bu işte başarısızlık henüz ileri bir demokrasiye sahib olacak seviyeye yükselmediğimiz bir delili sayılabilir. Bunu bütün dünyaya karşı aleyhımızde bir silah olarak kullanacak ve demokrat milletler nezdindeki itibarımızı kırmağa çalışacak düşmanlar vardır. Hatta Türkiye’yi medeni alem muvacebesinde kötümek ve gözden düşürmek için kollayan düşmanlar olmasa dahi, tek dereceli seçim imtihanını başarı ile verme kendi bünyemiz için de büyük iyilikler doğuracaktır.*”¹⁰⁴ sözleriyle görüşlerini dile getiren İsmet İnönü’nün demokrasiye geçiş noktasındaki gayretlerini de dikkate almak gerekmektedir.

Yalman, “*parti hayatının bu memlekette ittihatçılık ve itilafçılık şeklinde bir ikilik ve nefret uçurumu açmamalıdır.*” diyerek millet namına siyasi olgunluğumuzun bütün dünyada ispatının şart olduğunu belirtmiştir. Kaldı ki, millet olarak siyasi vazifelerimizi idrak etmek suretiyle kuvvetli bir mekanizmanın meydana getirilmesi hiç de güç olmayacaktır.

Halk Partisi Kurultayı’ndan intibalarını dile getiren Yalman, “*Dileğimiz tek parti anane, itiyat ve usullerine toptan veda suretile memlekette yeni bir siyasi ahengin kurulması ve parti faaliyetlerinin düşmanlık değil, kardeşçe bir işbölümü şeklini almasıdır.*”¹⁰⁵ tarzındaki temennilerini dile getirmiştir. Vatandaşların ihtiraslarının körüklenmesi yerine ahenk ve karşılıklı saygının esas olduğu üzerinde önemle durmuştur. Yalman, tek parti gidişine yeniden dönülemeyeceğini milletin olgunluğu dikkate alınarak, demokrasinin lafta bırakılmaması gerektiğini belirtmiştir. Terakkiperver Parti, Serbest Parti tecrübe ve teşebbüslerini takip eden devirlerin ihya edilmemesi, siyasi bir irticaa gidilmemesi taraftarıdır.¹⁰⁶

103 Abidin DAVER, “Yeni Seçimlerin Demokratik Ruhu”, *Cumhuriyet*, 6 Mayıs 1946, sy. 7801.

104 DAVER, “Kutsal Borç ve Şerefli Vazife”, *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1946, sy. 7815

105 YALMAN, “Halk Partisi Kurultayından İntibalarım”, *Vatan*, 11 Mayıs 1946, sy. 1789.

106 YALMAN, “İktidar Mevkiinin Emniyeti”, *Vatan*, 12 Ağustos 1946, sy. 1872.

CHP'nin DP'ye yönelik *komünist* hücumlarının demokrasi ile bağdaşmadığı gerçeğini vurgulamak gereklidir. -Bu konu partiler arası ilişkilerde ayrıca ele alınmıştır.- Mesnetsiz iddiaları ile DP'yi lekelemenin kendilerini gün yüzüne çıkaracağı hayaline kapılmanın CHP'ne fayda vermediği de zaman içinde görülecektir. Fuat Köprülü, CHP'nin tavrını irdelerken şu açıklamaları yapmaktadır: “*Yoksa asıl maksatları falanjistlerin yaptıkları gibi kendi partileri sarsılınca yerlerine komünistlerin geçeceğine bütün dünyayı inandırmak mıdır? Hırsla mantıkları bozulmuş olan bu yazacağını bilmelidirler ki Türkiye’de karaya kızıl her ne renkte olursa olsun hüriyet düşmanı rejimlere taraftar olacak akıselim sahibi hiçbir Türk yoktur. DP’nin temsil ve müdafaa ettiği demokrasi ise, tek partili yalancı demokrasi değil, garbi Avrupa ve Anglo Sakson memleketlerindeki çok partili gerçek demokrasidir.*”¹⁰⁷ Kurtuluş mücadelesinin kanun mecralarından, ikna vasıtası ile olacağı, Türk milletinin bu yolda kazanacağı zaferin çok büyük olacağı, demokratik yoldaki bu mücadelenin aslında tahakküm ve vasilikten kurtulma mücadelesi olduğu gayet açıktır.¹⁰⁸

Tasvir’de Cihat Baban, demokrasi mücadelesinde şimdiden elde edilen iki kazançtan bahsetmiştir. Bunlar: “*1- CHP’nin kendi milletvekilleri arasında tasfiye yaparak halkın sevdiği adaylara yönelmesi, 2- Milletvekilleri halkın vekilleri olacağından parti erkânına değil halka karşı sorumlu olacaklardır.*”¹⁰⁹ Bu şekliyle “meclisin veçhesinin değişeceğine, muhalif ve münekkit partilerin daha mücadeleye katılmadan mevcudiyetleriyle bünyede hayırlı istihalelere yol açtığına”¹¹⁰ temas etmiştir.

Recep Peker, kabinesi iç politikada hedefledikleri demokrasi anlayışını şu şekilde ortaya koymuştur: “*Demokrasiyi memlekette en üstün siyasi bir akide olarak kökleştirmek azmindeyiz. Milletimizin meşut yaşamasını sağlayacak demokrasi idaresini, dikkatle ve kıskanç bir uyanıklıkla koruyarak geliştirmeyi bütün vazifelerimizin başında sayıyoruz. Vatandaşların hakkı olan hürriyeti hürriyet düşmanlarından korumak lâzımdır.*”¹¹¹ Hedeflenen bu politik uygulamaların sözden fiile dönüşmesinin bir hayal olmaktan kurtarılması gerekmektedir.

Bu memlekette demokrasiyi temin etmenin henüz mümkün olmadığını dile getiren Yalman, demokrasi anlayışlarına uygun kanuni bir otoritenin kurulmamasından şikâyetçi olmaktadır. İdeal manada

107 “Fuat Köprülü Cevap Veriyor”, *Vatan*, 17 Mayıs 1946, sy. 1786.

108 YALMAN, “Kurtuluş Mücadelesi”, *Vatan*, 17 Haziran 1946, sy. 1816.

109 Sütunlar Arasında, “İki Kazanç”, *Vatan* 23 Haziran 1946, sy. 1822.

110 Sütunlar Arasında, a.g.m.

111 “Büyük Millet Meclisi’nde Tarihî bir Toplantı, Yeni Kabine Programını Okudu”, *Vatan*, 15 Ağustos 1946, sy. 1875.

otorite kurmanın müstakil bir emniyet ve adalet mekanizması ile mümkün olacağı kanaati hâkim olmaktadır.¹¹² “Çektikçe uzayan, uzadıkça incelen, bıraktıkça kısalan, kısalıkça kalınlaşan, her zaman görülmeyip, her yerde bulunmayan naylon bir demokrasiden”¹¹³ de daha fazla bir şey beklemek hayalcilikten öteye gidemez. Hakiki anlamda demokrasinin kurulması için, DP, müstakil gazeteler ve yurt sevgisi ile dolu vatandaşlardan müteşekkil üç kuvvete ihtiyaç duyulmaktadır.¹¹⁴

“Mahallî idareyi halkın murakabesi altına koymak ve memurları, meclislere karşı mesul bir hale çıkarmak meselesi; demokrasi gelişmelerimizin en canlı dâvalarından biridir. Bunu ele alıp halletmedikçe, demokrasi tekâmülümüzün tam hızını alabileceğinden ve beklenen meyvaları vereceğinden emin olamıyacağız.”¹¹⁵ diyen Ahmet Emin Yalman, mahallî idareyi kurmanın, halkın mukadderatını hâkim kılmak olacağını ifade etmektedir. Aslında bu konu I. Mecliste ve Teşkilatı Esasiye kanununda da yer almaktadır. Ortaya yeni bir şey konmadığı görülse de, DP'nin vatandaşın doğrudan siyasi hayatın içine katılmasını sağlamaya çalışması bir ilk olarak değerlendirilebilir.

Demokrasiyi geliştirme noktasında hazırlanan köy kanunu tasarısı ile demokrasinin mührü muhtarların eline verilmektedir. Memleketin gelecekteki demokratik çehresini tayin bakımından muhtar seçimlerinin önemi büyüktür. Muhtarın sadece köyün değil, demokrasinin de mührünü elinde bulundurması iktidar partisinin elindedir. Demokrasinin gelişmesi için bunun gerekli olduğunu savunan Faik Fenik, bu kanunun otoritesini hâkim kılmanın şart olduğunu düşünmektedir. Böylelikle iktidar partisinin de otoritesi hâkim olacaktır.¹¹⁶ Demokrasiyi Türkiye’de etkin hale getirirken köylerde de demokratik düzeni oluşturmanın nasıl olacağını üzerinde durulmalıdır. Çekirdekten başlayarak, demokrasinin köklerini sağlamlaştırmanın en ideal yol olduğu şüphesizdir.

Fuat Köprülü, Son Saat’teki “Kökü Dışarıda ve Yabancı İdeolojiler Nedir?” başlıklı makalesinde, totaliter bir rejim olan komünizmin, Türk demokrasisinin ve hürriyetinin düşmanı olduğunu ifade etmekte, bu ideolojinin kökünün dışarıda olduğunu belirtmektedir. Türk demokrasisinin bu hürriyet düşmanlarına fırsat vermeyeceğinin de üzerinde durmaktadır.¹¹⁷ Köprülü, demokrasiyi anlama noktasında ruh, ahlâk ve fikir inkılâbına muhtaç olduğumuzu önemle belirtmiştir. Demokrasi

112 YALMAN, “Demokrasiye Dayanan Otorite”, *Vatan*, 17 Ağustos 1946, sy. 1877.

113 Sadun G. SAVCI, Kör Kadı, “Naylon Demokrasi”, *Vatan*, 27 Ağustos 1947, sy. 2245.

114 YALMAN, “DP’nin Rolü”, *Vatan*, 27 Ağustos 1946, sy. 1887.

115 YALMAN, “Vatandaşların Mahallî Mukadderatı”, *Vatan*, 1 Eylül 1946, sy. 1890.

116 Mümtaz Faik Fenik, “Demokrasinin Mührü Muhtarın Elindedir”, *Vatan*, 3 Şubat 1947, sy. 2042.

117 Sütunlar Arasında, “Türk Demokrasisi ve Hürriyet Düşmanı Komünistler”, *Vatan*, 9 Mart 1947, sy. 2076.

ruhunu hazmedemeyişimizin en belirgin sebebinin hâlâ geçmişin kötü an'anelerinin yaşamasından kaynaklandığını vurgulamıştır.¹¹⁸

Necmettin Sadak da, memleketteki Cumhuriyet ve Demokrasi idaresinin, ferdi ve fani nüfuz ve otoritelere değil, ölmeyen müesseselere dayanarak kendiliğinden sürüp gitmesinin çok partili ve tek seçimli rejime geçmemize sebep teşkil eden en önemli etken olduğunu ifade etmektedir. Muhalefeti azlıkta kalmaya mahkûm bir hareket, karşımızda hiç değişmemesi gereken bir dekor sanmanın neticeyi kestirememiş bir zihniyetin eseri olduğuna temas etmiştir. Demokrasiyi kurmak için samimiyetin şart olduğunu, “tek dereceli seçim olsun, fakat muhalefet kazanmasın; muhalefet olsun, fakat iş başına geçmesin!” düşüncelerine artık yer olmadığını vurgulamıştır.¹¹⁹

Mümtaz Faik Fenik ise, demokrasinin bir kahramanlar rejimi, bir mücahitler rejimi olmadığı gibi bir alicenaplar rejimi de olmadığını üzerinde durmuştur. “*Bir taraf mücadele edecek, öbür taraf kısmen müsamaha gösterecek, bir taraf hakkını arayacak, öbür taraf, herhangi bir tesir veya politika düşüncesiyle kısmen fedakârlık yapacak! Buna demokrasi değil, sadece Demokrasi için mücadele denir. Demokrasi ancak bütün unsurlarile ve emniyetile tatbik edildiği gün mevcuttur. Yoksa kudret, bir zümrenin elinde oldukça, muhtelif ilerlemeler ve gerilemelerin neticeyi bize katî bir şekilde sağlayacağını kestiremeyiz.*”¹²⁰ demek suretiyle demokrasinin artık tatbikata konulması gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Fenik, siyasi hayat emniyetinin sağlanarak, vatandaşlara içtimaî, iktisadî, ticarî ve hattâ vicdanî hayat emniyetinin de verilmesinin lüzumuna temas etmiştir. “*Kimse, siyasi kanaatinden dolayı, bulunduğu işten atılacağını, polis vazifesi ve salâhiyet kanununun hükümleri altına gireceğini, kurduğu işin veya işletmenin bozulacağını aklına getirmeyecektir. Fikirlerini serbest söyleyecek ve yazabilecektir; bugününden ve yarından emin olacaktır.*”¹²¹ diye tarif ettiği demokrasinin memleketin yükselmesine de esas teşkil edeceğini ifade etmiştir. Yarından emin olmak, halkın hakkının sonuna kadar korunacağını bilmek millî vicdanlarda da huzuru tesisi edecek en önemli siyasi etkidir. Halkın yarınına umutla bakamaması değişen siyasetin politika hayatına bir şey katamadığının göstergesidir.

118 Sütunlar Arasında, “Mesut Alâmetler Artık Gözlerimizin Önündedir”, *Vatan*, 2 Nisan 1947, 2100.

119 Sütunlar Arasında, “Tek dereceli seçim olsun fakat muhalefet kazanmasın; muhalefet olsun, fakat iş başına geçmesin! Böyle düşüncelere artık yer kalmamıştır.”, *Vatan*, 21 Ağustos 1947, sy. 2239.

120 Mümtaz Faik Fenik, “Demokrasi Ancak Tatbikle Vücut Bulur”, *Vatan*, 18 Temmuz 1947, sy. 2207.

121 Fenik, “Demokrasi Ancak Tatbikle Vücut Bulur”, *Vatan*, 18 Temmuz 1947, sy. 2207.

Bir memlekette vatandaş hürriyetinin ilk teminatının demokrasi olduğunu belirten Ali Fuat Başgil, hak ve hürriyetlerin korunması için kat'î teminatın, o memleket insanların gönlündeki hürriyet sevgisi ve hakkaniyet duygusu ile sağlanacağını ifade etmiştir.¹²² Demokrasi hak ve hürriyetlerin ilk ve esaslı şartı olduğuna göre halka bunu sunmanın bir ihsan olmadığını söyleyebiliriz. Günümüz politikalarında halkın hürriyetten mahrum edilmesini demokrasi ölçüleri ile uzlaştırma çabalarının haklılığını bulmak oldukça zor görünmektedir.

Ali Fuat Başgil, ferdin hak ve hürriyetlerinin demokrasi için önemini şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Ferdin diğer bir fert tarafından cebir ve tazyik altına alınmaksızın me’suliyetini üstüne almak şartile fiil ve hareketlerinde serbest kalması, aklının bilgi ve görgüsünün nurile hayatta kendi kendini idare etmesidir.*” Başgil, hürriyet terbiyesini verecek unsurları mektep, matbuat, partiler ve cemiyetler¹²³ şeklinde sıralamıştır. Bu anlamda eğitim müessesesinin hürriyeti, politikaya karşı tarafsızlığını da ifade etmektedir. Politikaya alet olmayan mektep ve matbuatın bağımsız bir tenkit ve muhakemeye sahip olmasının hakikatlere daha etkili kapılar aralayacağı da kaçınılmazdır.

Arnold Toynbee, Vatan gazetesine yaptığı beyanla Türkiye’nin demokrasiyi hakıyla kavradığını ifade etmiştir.¹²⁴ Memlekette eskiye nazaran büyük bir siyasi yapılanmanın başladığını, tek parti sisteminin sona erdiğini görmenin Türkiye açısından olumlu bir imtihan neticesi olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Cumhurbaşkanı ile görüşmelerinde ise Toynbee, yurtçinde yaptığı incelemelerinde verdiği demeçlerde, köylü ile kentli arasındaki büyük uçurumun aşıldığını, buluşabildiği kadın ve erkekler arasında Batılılığı hazmedememiş tiplerin de hâlâ olduğunu söylemiştir.¹²⁵ Toynbee’nin bu görüşleri dış dünyadan Türkiye’deki yapılanmaya gelen bir yorum olarak değerlendirilmelidir.

1949 yılında Devrin Başbakanı Şemseddin Günaltay, demokrasi devrinin, ferdin keyfi idaresi değil, kanun devri olduğunu; demokraside şahısların değil, fikir ve prensiplerin varlığını belirtmiştir. Partilerin demokrasiyi yerleştirme ideali ile yürümesinin hedefi genişleteceğini belirterek, aksi takdirde her şeyin yıkılması ve parçalanmasının kaçınılmaz

122 Sütunlar Arasında, “*Vatandaş Hürriyetinin İlk Teminatı Demokrasidir.*”, *Vatan*, 9 Şubat 1948, sy. 2408.

123 Ali Fuat BAŞGİL, Konferanslar, “*Hürriyetin Değeri ve Hürriyet Terbiyesi*”, *Vatan*, 16 Mart 1948, sy. 2444.

124 “*Profesör Toynbee’nin Gazetemize Beyanatı*”, *Vatan*, 18 Kasım 1948, sy. 2688.

125 Haldun DERİN, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, İstanbul, 1995, s. 229.

BİBLİYOGRAFYA

A. Kitap ve Makaleler

“Demokrat Parti Belgeleri”, *Tarih ve Toplum*, c. 9, sy. 53, (Mayıs 1988), s. 8-12.

“Memleket Celal Bayar’dan Neler Bekliyebilir?”, *Millet Mecmuası*, c. 35, sy. 2, (7 Şubat 1946), s. 3-14,

“Yabancı Basında DP II. Kongresi”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 30 Haziran 1949, sy. 28, s. 3-4

AĞAOĞLU, Ahmet, *Devlet ve Fert*, Sanayiinefise Matbaası, İstanbul 1933.

AĞAOĞLU, Samet, *Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası, Ankara, 1972.

AĞAOĞLU, Samet, *Siyasi Günlük-Demokrat Parti’nin Kuruluşu*, (Yayına Hazırlayan: Cemil KOÇAK), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay, *Türkiye’de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

AHMAD, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, (Terc. Ahmet Fethi), Hij Yayın, İstanbul, 1996.

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Terc. Yavuz Alogan), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKANDERE, Osman, *Millî Şef Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1998.

ARAL, Fahri, “Hayrettin Erkmen’le DP Üzerine”, *Tarih ve Toplum*, c. 9, sy. 53, (Mayıs 1988), s. 30-35.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1987.

ATEŞ, Toktamış, *Demokrasi Kavram, Tarihi Süreç, İlkeler*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1994.

ATEŞ, Toktamış, *Ne Oldu Bize?*, Çınar Güncel Yayınevi, İstanbul, 1995.

ATEŞ, Toktamış, *Nerden Nereye*, Çınar Güncel Yayınevi, İstanbul, 1995.

AYATA, Ayşe Güneş, *CHP (Örgüt ve İdeoloji)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992.

BABAN, Cihat, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1970.

BAĞCI, Hüseyin, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

BARUTÇU, Faik Ahmet, *Siyasi Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977.

BAYAR, Celal, *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1986.

BELGE, Burhan, “DP Anayasasının Dokunulmazlığını Savunmaktadır”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 12 Ocak 1949, sy. 4, s. 1-2.

BELGE, Burhan, “DP Kongrelerinin Umumi Vasıfları”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 30 Haziran 1949, sy. 28, s. 2-3

BELGE, Burhan, “İstiklâl Mahkemeleri”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 12 Mayıs 1949, sy. 21, s. 4-5

BELGE, Burhan, “Seçim Emniyet Kanunu”, *Haftalık Siyasi Mektup*, 28 Aralık 1948, sy. 1, s. 1-2.

BENLİOĞLU, Faik Şemsetdin, *Demokrat Parti'nin İçyüzü ve Hataları*, Anadolu Matbaası, 1947.

BERKTAY, Halil, “Soldaki Tartışmalardan DP Tarihine Bakışlar”, *Tarih ve Toplum*, (Mayıs 1988), c. 9, sy. 53, s. 38-45.

BİLÂ, Hikmet, *CHP Tarihi (1919-1979)*, Doruk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1979.

“Celâl Bayar Partisi”, *Millet Mecmuası*, (31 Ocak 1946) c. 35, sy. 1, s. 3-4.

DERİN, Haldun, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

DOĞAN, Mehmet, *Halka Karşı Demokrasi*, İz Yayınları, İstanbul 1997.

DÜSTUR III. TERTİP, c. 30.

EKİNCİ, Necdet, *II. Dünya Savaşından Sonra Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçişte Dış Etkenler*, İstanbul, 1997.

ERDOĞAN, Mustafa, “Türkiye’de Siyasal Sistem ve Demokrasi”, *Yeni Türkiye*, sy. 17, (Eylül-Ekim 1997), s. 49-64.

ERER Tekin, *Yasakçılar*, Toker Matbaası, İstanbul, 1965.

ERER, Tekin, *On Yılın Mücadelesi, Türkiye’de Parti Kavgaaları II*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul – ts.

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları, Ankara, 1990.

ESMER, Ahmet Şükrü - SANDER, Oral, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1974.

FERSOY, Osman Cemal, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun Yayınları, İstanbul 1978.

GİRİTLİOĞLU, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1965.

GOLOĞLU, Mahmut, *Demokrasiye Geçiş (1946-1950)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1982.

GÜRKAN, Nilgün, *Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

Hazırlayan: Müstakil Demokratlar Grubu, *Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*, Yeni Matbaa, Ankara 1949.

KABACALI, Alpay, *Türk Basınında Demokrasi*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.

KABASAKAL, Mehmet, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1991.

KAÇMAZOĞLU, Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada Kırkbeş Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1968.

KARATEPE, Şükrü, *Tek Parti Dönemi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

KARPAT, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayıncılık, İstanbul, 1996.

KELSEN, Hans, *Demokrasi Mahiyeti-Kıymeti*, (Terc. E. Menemençioğlu), Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

KİLİ, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

KUTAY, "Demokrat Parti Bekleneni Vermeğe Başladı", *Millet Mecmuası*, c. 35, sy. 15, (9 Mayıs 1946), s. 6-7.

KUTAY, "Millet Vekilliği Seçiminde Halk Partisi'nin Ölçüsü", *Millet Mecmuası*, c. 35, sy. 21, (20 Haziran 1946), s. 3-4.

LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Terc. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

MARDİN, Şerif, *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

MİLAR, Selçuk, "Yeter, Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu?", *Tarih ve Toplum*, c. 9, sy. 54, (Mayıs 1988), s. 15-16.

NADİ, Nadir, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1979.

NALBANTOĞLU, Fazıl, *Demokrasi ve Rejimler Politikası*, Ulus Basımevi, Ankara 1950.

NUTKU, Emrullah, *Siyasi Anularım, Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politika'da Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1979.

PAMUKOĞLU, Arif Hikmet, *Türkiye'de Demokrasi II. Meşrutiyetten II. Cumhuriyete*, Tuncer Kitabevi, İstanbul 1961.

PARLA, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, İletişim Yayınları, 2002.

SAVCI, Bahri, "Türkiye'de Demokratik Savaşın Şekli Prensipleri II",

Forum Dergisi, c. 2, sy. 21, (1-15 Şubat 1955), s. 9-10

SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, *Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

TATAROĞLU, Muhittin, “Bürokrasi ve Demokrasi İlişkisinde Temsili Bürokrasi Kavramı”, *Yeni Türkiye*, sy. 17, (Eylül-Ekim 1997), s. 563-570.

TOKER, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.

TOMBUŞ, İhsan, *Politikada Kırk Bir Yıl*, İzgi Yayınları, Ankara, 1999.

TOPUZ, Hıfzı, *Yüz Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınları, İstanbul 1973.

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Arba Araştırma İstanbul 1995, Baskı VIII.

TUNCAY, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996.

UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

URAN, Hilmi, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

US, Asım, *1930-1950 Hatıra Notları*, Vakıf Matbaası, İstanbul 1966.

US, Asım, *Hatıralarım*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1959.

UYAR, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1999.

ÜNAL, Oğuz, *Türkiye’de Demokrasi’nin Doğuşu*, İstanbul 1994.

YEŞİL, Ahmet, *Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1988.

Sürelî Yayınlar (1946-1950)

Akşam Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Necmettin Sadak, Neşriyat Müdürü: Hikmet Feridun Es, Basıldığı Yer: İstanbul)

Cumhuriyet Gazetesi, (Sahibi: Yunus Nadi, Başyazarı: Nadir Nadi, Basıldığı Yer: İstanbul)

Hürriyet Gazetesi, (Sahibi: Sedat Simavi, Basıldığı Yer: İstanbul)

Hürses Gazetesi, (Basıldığı Yer: İstanbul)

Kudret Gazetesi, (Basıldığı Yer: Ankara)

Son Posta Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarları: Ali Ekrem Uşaklıgil, Selim Ragıp Emeç, Basıldığı Yer: İstanbul)

Son Saat Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Selim Ragıp Emeç, Basıldığı Yer: İstanbul)

Son Telgraf Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Etem İzzet Benice, Basıldığı Yer: İstanbul)

Tan Gazetesi, (1946 yılı, Sahibi: Ali Naci Karacan, Basıldığı Yer: İstanbul)

Tanın Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Hüseyin Cahit Yalçın, Basıldığı Yer: İstanbul)

Tasvir Gazetesi, (Kurum Sahibi: Ziyat EbuZZiya, Gazete Sahibi: Cihat Baban, Başyazarları: Ziyat EbuZZiya, Cihat Baban, Neşriyat Müdürü: Bahadır Dülger, Basıldığı Yer: İstanbul)

Ulus Gazetesi, (Sahibi: CHP Ulus Müessesesi, Basıldığı Yer: Ankara).

Vatan Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Ahmet Emin Yalman, Basıldığı Yer: İstanbul).

Yeni Sabah Gazetesi, (Sahibi: Cemalettin Saraçoğlu, Neşriyat Müdürü: M. Sami Karayel, Basıldığı Yer: İstanbul)

Zafer Gazetesi, (Sahibi ve Başyazarı: Mümtaz Faik Fenik, Basıldığı Yer: İstanbul)